

אתרוגי קלבריה בימינו

הסיפור ה(לא?) מורכב
של אתרוגי קלבריה

- חשיבות המצווה באתרוגי קלבריה
- מה נחוץ לברר בעת רכישת אתרוג
- האם האתרוג שלי בחשש מורכב?
- מה ההבדל בין אתרוג מקלבריה
לאתרוג מזן קלבריה?

מכון 'הידור מצווה'

מנהל: הרב משה רוזנבלט

טל': 054-7703561

מס' וואטסאפ: +972537145412

מייל: mosherosenblat@gmail.com

י"ל — אלול ה'תש"פ

דבר המכון

מכון 'הידור מצווה' חותר להנגשת ההיכרות עם 'הידור המצווה' לקהל אנשי שלומנו בארץ הקודש ומחוצה לה.

חזונו של המכון הינו – **להפוך כל יחיד למומחה**. יושבי אהל כמו מארי מצוות כאחד. המטרה והיעד הינם שכל אחד ואחד מאנ"ש יוכל להפוך ל'מבין' בפרטי הידור המצוות בתחומים שונים בהם רגילים בדרך כלל הציבור לסמוך על 'רבנים' וכו', לא רק **בפסק ההלכה** אלא גם **בידיעתם**.

מכון 'הידור מצווה' – שם לנגד עיניו להפוך את היחיד למומחה בדיוק בתחומים אלה. מן הנכון הוא שלעולם יזדקק האיש מן השורה לפסקי רב מורה הוראה כיצד להסתלק מן הספק, אך לא נכון הוא שיסתמך על הרב גם בידיעת בסיס ההלכה שטרם הספק.

המכון רואה בחזונו, כיצד לאור פרסומיו גם אנשים שאין עיקר עסקם בתורה דבר יום ביומו, יוכלו לדעת ואף להסביר לילדיהם בבטחון מלא ובחיות מהו בדיוק שופר מהודר לפי שיטת אדמו"ר הזקן וידעו הלכה למעשה להבחין בזאת במו עיניהם. כך גם בכשרות של לולב, הדס ואתרוג וכו', אפיית מצות, תפילין מהודרות ועוד. כל זאת הן ברמת הידע והן ברמת הפרקטיקה ועד למראה עיניים.

הרעיון הוא הנגשת **מידע תורני מקיף** בשפה עממית, והמחשת **דקויות** הלכתיות באמצעות תמונות וכדו' – על מנת שכל רז הלכתי יהיה נגיש לכל נפש בשווה.

*

הננו להגיש בזאת לקהל אנשי שלומנו, את החוברת "אתרוגי קלאבריא בימינו – הסיפור (לא?) מורכב של אתרוגי קלאבריא".

במבנה חוברת זו הושם דגש על כך שיוכל כל אחד מאנ"ש לדעת את חשיבות הברכה על אתרוג שזכה. בנוסף יוכל להכיר את ההיסטוריה, הוראותיהם הקדושות של רבותינו נשיאנו, ואף את הלבטים ההלכתיים לפרטי פרטים. מלבד עצם הידיעה שחשיבותה לא תסולא בפז יוכל כל אחד מאנ"ש לדעת כיצד ומה עליו לברר בעת גישתו לרכוש אתרוג שזכה בימינו.

הרב משה רוזנבלט

יו"ר מכון הידור מצווה

הקדמה

"ומשמני הארץ – זו איטליה של יוון" (רש"י בראשית)

מנהג חסידי חב"ד והמקושרים לרבותינו נשיאנו להשתדל בהשגת אתרוג לחג הסוכות מזן קלבריה אשר באיטליה. על אף מחירם היקר והטירחה הכרוכה לעיתים בהשגתם לא נמנעים החסידים ומשתדלים בכל כוחם לטרוח לחפש ולרכוש דוקא אתרוג קלבריה.

במהלך השנים קמו והתעוררו שאלות כמו גם ספיקות על כשרות האתרוגים הבאים מקלבריה. אלו ואלו נתחוורו לנו כממשיים מידי העסק במכירת אתרוגים מהודרים מקלבריה לאנ"ש ותוך כדי שפירשנו שיחתנו בפני רבנים ומשפיעים, ובהיות אשר פנינו כה וכה וראינו כי אין איש אשר כינס את ליבון הדברים לאכסניא אחת, ואין אנ"ש בקיאין בדבר, החלטנו להשתדל ולהיכנס לעובי הקורה, ללמוד ולחקור את הנושא, משלל זוויותיו הן ההלכתיות, הן ההיסטוריות והן בירור המציאות בשטח כיום.

שמחים אנו לברך על המוגמר ולהגיש בפני ולהגיש בפני קהל אנ"ש והתמימים שוחרי התורה ומבקשי קיום המצוות בהידור את חוברת זו, העוסקת בנושא משלל הזוויות. עם היות שחלקים מהחומרים המוגשים הינם חומרים שביסודם הינם עיוניים בחרנו להגישם בדרך קצרה ועממית משהו, בשפה בהירה ונעימה למען ירוץ בו הקורא, ובעיקר למען יוכל העיון בו להיות חלקו של כל אחד ואחד ממבקשי הידור המצווה ללא יוצא מן הכלל.

עם זאת שהשתדלנו מאוד לנסח והגיש הדברים בשפה פשוטה וקלה המתאימה עבור כל אחד, יוכלו גם יושבי־אוהל ויושבי על מדין למצוא בו פנינים יקרים וחיידושים רבים כפי עיני הקורא תחזינה להלן בפנים.

בסוף הדברים הבאנו תמצית וסיכום עיקרי הדברים עם ההלכה למעשה.

כמו"כ הוספנו מדור מיוחד – מילואים, הקובע לו ברכה בפ"ע ובו הרחבות ופלפולים הלכתיים עיוניים לנושאים הקשורים ומשתרגים ועולים מתוך הגזע המרכזי בנושא.

שגיאות מי יבין – השתדלנו רבות ללבן ולברר ולהעמיד דברים על דיוקם כדבעי ולנפות חוברת זו בנפה אחר נפה, אך כשם שאי אפשר לבר בלא תבן אם

בכ"ז נפלו אי אלו שגיאות וטעויות אשמח לשמוע דעת הקוראים והמעיינים ע"מ שנוכל לתקנם למהדורה הבאה בעז"ה.

תודה מיוחדת לרה"ג הרה"ח שליח הרבי ואב"ד דק"ק בודאפעשט ה"ה הרב ברוך אבערלאנדער שיח', אשר ידיו רב לו גם בענין זה ושוחחתי עימו רבות בנושא זה, יישר כוחו יאריך ימים על ממלכתו ויהא שכרו משלם מן השמים. כן במשך השנים ערכתי שיחות עם הרבנים: המשפיע הרה"ח ראובן מטוסוב, הרה"ח מנחם לאזאר, הרה"ח דב הלפרין, הרה"ח אלעזר גורליק, ועוד, אשר העשירו אותי בידע בענין זה. כמו"כ תודה מיוחדת לכל המסייעים במלאכה אשר נתייעצתי עימם וסייעו בידי לברר את הדברים הדורשים בירור.

*

על מנת שיוכל הקורא להפיק את מלא התועלת מהמתבאר בפרקי חוברת זו נגיש את הנושאים אותם המתלבנים בחוברת זו בדרך שו"ת – שאלות טרם הבאת המהלך ודיון, ותשובות בסיום הדיון לאור מהלך הדברים.

בתחילה נציג את השאלות, לאחר מכן יוגשו פרקי חוברת זו דבר דיבור על אופן ולאחר מכן נציג את התשובות העולות מתוך המידע שהוגש.

כן גם הוספנו בסוף כל פרק סיכום למען יוכל המעיין לראות את הדברים גם בקצירת האומר.

*

לידע כללי: המעוניין להרחיב ולהעמיק בנושאים ההלכתיים המדוברים בחוברת זו – הן הלכתית והן מדעית, יוכל להעמיק בספרים 'טהרת האתרוגים (סופר, תשע"ו) ו'האתרוג' (מוסד הרב קוק, תשע"ט).

כאמור בחוברת זו אנו מתמקדים בעבר ובהווה בקלבריה, והנוגע למעשה לאנשי שלומנו.

*

נחתום בברכת הגאולה האמיתית והשלימה יבוא מלכנו ויגאלנו ויוליכנו קוממיות לארצנו ועוד בחג סוכות השתא נסב כולנו לסעודת שור הבר והליתן יחד עם משיח צדקנו בסוכת-דוד שכל ישראל ראויים לישב בה ואז ודאי יברר עבורנו כל הספיקות והשאלות ונשמח כולנו בשמחת בית השואבה "עין לא ראתה" בעגלא דידן בקרוב ממש.

מכון 'הידור מצווה'

תוכן העינים

אתרוגי קלבריה – שאלות 8

חלק ראשון: חשיבות המנהג ותוקפו

אתרוגי קלבריה, על מה ולמה? 9

טעמי המנהג 12

חלק שני: תמורות ושינויים בקלבריה

חששות להרכבה בקאלבריא 14

השתלשלות העינים 15

פעולותיו של הרב ג'ייקובסון 17

נאמנותו של הרב ג'ייקובסון כסוחר אתרוגים 18

העברת שתילי קלבריה לנטיעה בארץ ישראל 19

עדיפות לשתילים על פני גרעינים? 21

הענקת כשרות על שתילים מקלבריה 22

סיום מבצע העברת השתילים לארץ הקודש 22

מסקנות מהוראות הרבי בענין הנטיעה בארץ ישראל 24

הוראות בעל פה מהרבי לבדיקות העצים בקלבריה 25

חשיבות ה"מסורת" בעצי האתרוגים בקלבריה 25

חלק שלישי: בירור ההלכתי

טעמים שונים לפסולו של אתרוג מורכב 28

שיטות הפוסקים ושיטת אדמו"ר הזקן 30

אתרוג "בן המורכב" 36

חלק רביעי: המציאות והמסקנות

- 38 סוגי ההרכבות האפשריות וצורתם
- 40 טעמים המבססים את החזקה
- 43 סיבות ו"חזקות" לשימור חזקת־כשרות־הפרדסים
- 44 הסתייגות מתוקפן של סיבות חזקה אלו
- 44 ספק־ספיקא
- 48 אתרוגי קלבריה — תשובות

מילואים

- 50 . . . סימן א': משמעותו ההלכתית של הביטוי "אין דעתי נוחה"
- 51 . . . סימן ב': חזקת גוי תגר בהלכה — לשיטת אדה"ז
- 55 . . . סימן ג': חביבות אתרוגי ארץ ישראל

אתרוגי קלבריה

- שאלות -

שאלות הנפוצות בין אנ"ש בענין זה:

א. מהי החשיבות לברך על אתרוג מקלבריא דווקא ביחס לאתרוג מגזע קאלבריא ומצאצאי זרעיו של אתרוג הרבי הגדלים בכפר חב"ד?

ב. אף אם נודעה חשיבות לאתרוג הבא מאיטליה - האם גם כיום כאשר נודע שיש חששות של הרכבה באיטליה האם עדיין ישנה עדיפות לאתרוגים משם דווקא?

ג. האם אתרוג הבא מאטליה נדרש לחותמת כשרות ואיזו רמה של מערכת כשרות נדרשת?

ד. האם ניתן לסמוך על סוחרים לגבי כשרותם של האתרוגים - או שלסוחר אין בהכרח נאמנות כשרות אף אם הוא מוכר כיר"ש ואף מאנ"ש?

ה. האם בכדי לצאת יד"ח הכל לא עדיף לברך על אתרוג מקלבריא ומיד לאחריו לנענע עם אתרוג נוסף?

(תשובות בעמוד 46-47)

חלק ראשון:

חשיבות

המנהג ותוקפו

אתרוגי קלבריא, על מה ולמה?

ידוע ומפורסם מנהג חסידי חב"ד מאז ומעולם להדר לברך על אתרוג מזון קלבריה (שנקרא ג"כ "אתרוג יאנאווער"¹) בדווקא, עוד מימי אדה"ז – ורבותינו נשיאנו שלאחריו כולל הרבי מלך המשיח הקפידו לברך על אתרוג מקלבריה.

בספר המנהגים² מובא בזה"ל:

"קבלה בידינו מאדה"ז בעל התניא והשולחן ערוך להדר אחר אתרוג קאלאבריי־יאנאווע... כאשר אמר הקב"ה למושה "ולקחתם לכם פרי עץ הדר גו" הושיבו שלוחים על ענן ושלחום להביא אתרוגים מקאלאבריא"

עדויות רבות של חסידים נמצאות בכתובים, כיצד גם בעתות מלחמה כשהדרכים היו משובשות וקשה היה לייבא אתרוגים מקלבריה, השתדלו רבות רבותינו נשיאנו בהשגתם בכל דרך אפשרית.

(1) הסיבה לשינוי השם נעוצה בעובדה שמקור האתרוגים הינו במחוז "קלבריא" שבאיטליה. בעבר היהודים כלל לא התעסקו בקטיפת האתרוגים, אלא הנכרים המקומיים בלבד היו קוטפים ושולחים את האתרוגים דרך נמל־ימי שנקרא יאנאווער המזוהה כיום עם העיר גנואה (Genova) שבצפון איטליה.

(2) ספר המנהגים חב"ד ע' 65.

מסופר על הרבי הרש"ב שבשנה מסויימת לא הצליחו להשיג אתרוגים מקלבריה ונאלץ לברך על אתרוג מזן "קורפו"³ (שנחשדו כמורכבים), ובכה מאוד בחג הסוכות של אותה שנה⁴.

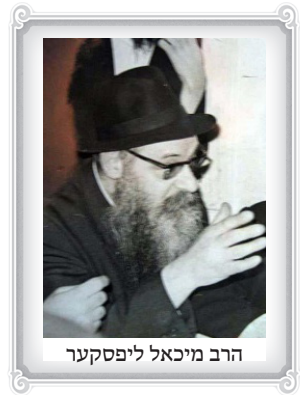
כן, באגרותיו של הרבי מצאנו מספר התייחסויות לחשיבות הברכה על אתרוגי קלבריה דוקא:

1. במכתב לרב יצחק-צבי ליברמן מעורר הרבי על המנהג לברך על קלבריה ומבאר את הטעם לכך ע"פ נגלה וז"ל⁵:

"מנהג חסידי חב"ד לקחת לד' מינים את האתרוגים הגדלים בדרום איטליא ונקראים בשם "קאלברער" ע"ש מקום גידולם, או בשם "יאנובער", ע"ש העיר שמשם היו שולחים אותם מלפנים. בשנים האחרונות היו קונים אותם אצל האחים קרעה בגינוא, ועל אתרוג כזה הי' מברך ג"כ כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע הכ"מ...."

לענין אתרוגים מקאלבריא, שהיא הנקראת בדרו"ל איטליא של יון, יש להעיר ג"כ מבראשית רבה (פס"ז, ו) משמני הארץ יהי' מושבך זו איטליא של יון (כך היא גירסת רש"י עה"ת שם), רמב"ם סוף הל' איסורי המזבח: כל חלב להוי' וגו', משנה ריש ביכורים: אין מביאים כו' מפירות שבעמקים כו'".

2. הרב מיכאל ליפסקער ע"ה (שליח הרבי למרוקו) הפנה אל הרבי שאלה מבני קהילתו לגבי הכשרות והאם ניתן לברך על אתרוגי מרוקו.

הרב מיכאל ליפסקער

3) אתרוגי קורפו, מקורם בקורפו שביוון ובהמשך מקום גידולם בארץ היה ביפו. יחס רבותינו נשיאנו אליהם היה כאל ספק-מורכבים ושלא לברך עליהם כלל וכלל (ראה ב"אוצר מנהגי חב"ד" עמ' רע"ז-רע"ט מפרט הסיפורים והשמועות בענין זה, כשמכלול ברור הדבר שאין הם בחזקת כשרים וקרובים יותר להיחזק כמורכבים). אך עץ שניטע מגרעינים שלהם נחשב כבן המורכב שנדון בו להלן בחלק "הבירור ההלכתי".

4) אוצר מנהגי חב"ד.

5) אגרות קודש חלק ג' אגרת תק"צ.

במכתב שלפנינו מסביר הרבי שהיות ואתרוגי מרוקו מוחזקים ככשרים ניתן להשתמש בהם ללא חשש, אך מ"מ ישנה עדיפות לנו, כחסידיים, לאתרוגי קלבריה, וז"ל:

"מה שכותב בענין האתרוגים שלוקחים במקומו עתה אתרוגים הגדלים שם והרב אומר שמוחזקים הם לכשרים ואינם מורכבים, וכאשר בדק אותם לא מצא בהם גרעינים, הנה אם בטוח הדבר שיש חזקת כשרות בהם הרי הם כשרים למצות הד' מינים, באשר הסימנים שנאמרו אינם מדאורייתא וגדולה כח חזקה אם רק ברור הדבר שיש בהם חזקת כשרות.

וראה בקונט' חג הסוכות אשר בידינו יש קבלה להדר אחר אתרוגי קאלאבריא דוקא ואדה"ז אמר על זה שהוא מטעם הידוע לו, אבל בכל זאת כיון שבכמה מדינות לוקחים אתרוגים אחרים ולקחתם היא בחזקה מכמה דורות, קשה עלי הדבר להטיל ספק אצלם, אריינווארפן זיי אין א ספק.

ומובן שאין זה נוגע לנו חסידי חב"ד וכל השייכים אליהם שאין לנו אלא מנהג אדמו"ר הזקן והוא לברך על אתרוגי קאלאבריא". עכ"ל.

ממכתבים אלו (ורבים נוספים) ניווכח בחשיבות וחוזק מנהגנו ליטול אתרוגים מקלבריה.

אתרוגים שונים. מימין לשמאל: זן חזו"א, קלבריה, מרוקאי

לאחר שראינו את החשיבות העצומה שמייחס הרבי למנהגנו ליטול אתרוג מקלבריה, ננסה לעמוד על מקורות וטעמי מנהג זה, נעבור דרך הצדדים ההלכתיים וההיסטוריים סביב אתרוגי קלבריה מחד,

דרך הבעיות השונות שצצו במהלך השנים מאידך, ובסופו של דבר נסיק כיצד עלינו לנהוג בפועל כיום.

טעמי המנהג

ראשית, כאמור, מנהג זה מופיע ב"ספר המנהגים חב"ד"⁷ כשמקורו מצויין עד לאדה"ז.

ובסיבת המנהג נאמרו מספר טעמים, ומהם:

א. "מטעם הידוע לו"⁸ (דהיינו לאדה"ז, כלומר סיבה מיוחדת שהיתה ידועה לאדה"ז אך לא נתגלתה לנו).

ב. הרבי ביאר⁹ את הטעם לכך ע"פ נגלה – היות וחז"ל דרשו על הפסוק (שנאמר בברכת יצחק לעשו¹⁰): "הנה משמני הארץ יהיה מושבך" – זו איטליא של יוון"¹¹. כלומר, שאיטליה נקראת "משמני הארץ" (מקום מובחר).

ועל פי פסק הרמב"ם¹² – ש"כל דבר שהוא לשם הא"ל הטוב, שיהיה

אתרוג קלבריה טיפוסי

(7) עמוד 65.

(8) כך היא הלשון בספר המנהגים הנ"ל.

(9) באגרות קודש ח"ג ע' ק"י, חלק ג' אגרת תק"צ ועוד.

(10) בראשית כ"ז ל"ט.

(11) רש"י מביא דרשה זו על אתר.

(12) הלכות איסורי מזבח פרק ז' הלכה י"א.

מן הנאה והטוב... שנאמר כל חלב לה'..", מובן שיש להדר לקחת אתרוג דוקא מקלבריא¹³ מכיון שהוא המקום המובחר.

ג. ה"חתם־סופר"¹⁴ משווה את דין האתרוג לדין עוף־טהור שניתן לשוחטו לאכילה באם יש לנו מסורת לגביו שהוא כשר (וכך נדרש באתרוג). ומעיד על אתרוגי יאנאווער (קלבריא) שיש בידם מסורת שאתרוגים הבאים משם הינם כשרים ללא ספיקות או בעיות כשרות.

ד. טעם נוסף מובא בשם הרבי הרש"ב (وهוא יותר ע"פ קבלה ופנימיות העניינים): מאחר ובקלבריא לא מתגוררים יהודים, קוראים עליו את הפסוק: "ובקשתם משם את ה' אלוֹקֵיךָ"¹⁵. דהיינו שישנו ענין (פנימי) לקחת אתרוג למצוה דוקא ממקום כזה¹⁶.

לסיכום:

המנהג לברך על אתרוג מקלבריה, הינו מנהג חב"ד,
ובזהירות הנדרשת ניתן לכנותו כאחד מהמנהגים
החשובים והמוקפדים ביותר, מטעמים שונים.

13) שהיא איטליה של יוון.

14) תשובות חת"ס סימן ר"ז.

15) לכאורה כוונת הדברים על פי המבואר בחסידות ש"שם" מורה על מקום הקליפות וסט"א*, א"כ לקיחת אתרוג מ"שם" מורה על בירור וזיכוך המטה וכו' ובפרט העבודה של חג הסוכות הקשורה עם בירור ע' אומות וכו', ויש להאריך בזה.

16) בדרך אפשר יש לומר שאולי זהו "הטעם ידוע לו" המובא לעיל. אך כמובן שאין זה מוכרח כלל, ובפשטות לא נתגלה הטעם לאיש (לדאבונו), וכנ"ל.

(* ראה ד"ה אני לדודי הב' בלקו"ת, שמבאר ענין זה בקשר לעבודה דר"ה. ובדא"פ י"ל שעבודה זו שייכת גם לחגים שהם המשך לר"ה — יום כיפור, סוכות, וכו'.

חלק שני:

תנורות ושינויים בקלבריה

חששות להרכבה בקאלבריה

במרוצת הדורות חלו שינויים באופן גידול האתרוגים בקלבריה, וכתוצאה מכך צפו שאלות ותהיות סביב כשרותם של האתרוגים המיובאים משם, כאשר הבעיה המרכזית שנוצרה הינה בעיית ההרכבה באתרוג, ונסביר:

פעולת ההרכבה הינה (בד"כ) לקיחת ענף מעץ אחר (או זן שונה של הפרי) והרכבתו וחיבורו על גבי העץ הקיים הנטוע באדמה (באמצעות דבק וחבלים מיוחדים וכיו"ב).

מטרת ההרכבה היא לצורך חיזוק הגנטיקה של העץ, דבר שיגרום לעץ להפיק פירות איכותיים יותר, יאריך את משך חייו, חיסכון בעלויות אחזקתו ועוד.

וזאת למודע, כי עץ האתרוג ידוע כעץ חלש ופגיע הדורש תשומת לב וטיפול רב בגידולו, דבר המצריך משאבים אנושיים וכספיים רבים. לפיכך מגדלי האתרוגים נוהגים להרכיב אותו על גבי עץ לימון (או חושחש) על מנת להעניק לו את היתרונות של עצים אלו¹⁷, ובכך להאריך את חייו באופן משמעותי, ולחסוך רבות מהדרוש על מנת לטפל בעץ אתרוג שלם ומקורי.

17) ישנן עוד מספר שיטות הרכבה חדשניות, ועליהם נפרט בהמשך.

הכל טוב ויפה, רק שעל מנת שהאתרוג יהיה כשר לברכה, דורשת ההלכה שעץ האתרוג לא יהיה מורכב עם עץ אחר¹⁸, מה שהחל להיות דבר שאינו מובן מאליו כלפי הפרדסים בקלבריה.

השתלשלות העינים

בטרם שניגש לבירור ההלכתי אודות אתרוג מעץ שעבר הרכבה (או שניטע מגרעיני אתרוג הלקוח מעץ שעבר הרכבה), נסקור את השתלשלות העיניים יחד עם התהיות והספיקות שעלו אודות אתרוגי קלבריה, ומהי דעתו של הרבי בנושא:

כפי שראינו לעיל, עדות ללקיחת אתרוגים מקלבריה מופיעה אף בדברי החתם-סופר¹⁹ (לפני כ-250 שנה) המציין את דבר לקיחת אתרוגים אלו כבר ע"י רבותינו הראשונים (כמו ר"ת, מהר"ם מרוטנבורג, ועוד). בכל משך תקופה זו הלקוחות היהודים לא הגיעו כלל לקלבריה להשיג על קטיף האתרוגים, אלא הגויים המקומיים היו קוטפים אותם, אורזים, ושולחים אותם דרך נמל גינואה ליהודים במקומות השונים.

בדור שלאחר השואה (החל משנות ה"ד"ים (1950 ואילך)) החלו לפתע להגיע לאמריקה אתרוגים גדולים ויפים שלא כרגיל²⁰.

הדבר עורר חשד שמא חלו אי אלו שינויים באופן גידול האתרוגים בקלבריה ואנשים החלו להעלות ספיקות שמא ישנן בעיות של הרכבה. באותה עת (חורף תשי"ג) פנה הרב מרדכי פערלוב ע"ה²¹ אל הרבי

18) מגן אברהם אורח חיים סימן תרמ"ח ס"ק כ"ג, משנה ברורה סימן תרמ"ח ס"ק ס"ה ועוד.

להעיר, שבהרכבת שני זנים של אתרוג הדין הוא שכשר, ראה במשנה ברורה שם.
19) תשובות חת"ס סימן ר"ז.

20) בהבא לקמן ניתן לשמוע הרחבה בהרצאתו של הרב שד"ב לוי ומופיעה בכתובת <http://theantizemach.blogspot.com/2017/10/blog-post.html>.

21) הרב חיים מרדכי פערלוב — מבחירי תלמידי התמימים בליובאוויטש, נודע כמתמיד עצום ובעל נגלה, בעל מס"נ גדול ואף ישב בכלא הרוסי. לאחר השואה עזב את רוסיה,

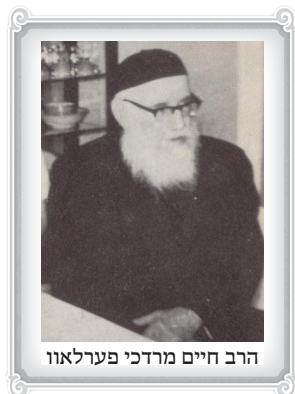
בשאלה: היות והחלו ספיקות וערעורים על כשרותם של האתרוגים בקלבריה, שואל הוא את דעתו של הרבי בנושא.

הרבי עונה לרב פערלוב ש"אין דעתו נוחה" ממה שעוררו ספיקות על כשרותם של אתרוגי קלבריה, (ומובן לכאורה, שמלכתחילה אין ענין לעורר ספיקות בזה) אך בדיעבד לאחר מעשה, שיסע לקלבריה²² ויבדוק את הנושא מקרוב.

ומוסיף הרבי סיפור "מעשה רב" – כהוכחה להנהגה זו – מהרבי הצ"צ שלמד בליל ניתל (אף שמנהגו לא ללמוד בלילה זה²³) וא' האנשים נכנס והעיר לו על כך, הגיב הצ"צ: פעטאח (טיפש) מי אמר לך להגיד??... אך בכל זאת סגר את הספר והפסיק ללמוד²⁴.

וזה לשון קדשו²⁵:

"ובמה ששואל חו"ד בענין החקירה אודות אתרוגי קאלאבריא. הנה באמת אין דעתי נוחה²⁶ ממה שעוררו אצלו ספיקות בזה, אבל כיון שכבר נעשה הדבר, הרי נכונה הצעתו שיסע לשם כדי לברר המצב על אתר (ידוע הסיפור מה ששמענו מכ"ק מו"ח אדמו"ר, שפעם בליל ניטל, נכנס אחד לכ"ק הצמח צדק ומצאו לומד, ושאלו:

הרב חיים מרדכי פערלאוו

ולבסוף התיישב במילאנו שבאיטליה שם כיהן כרב הקהילה המקומית. בתקופתו דאג לפתח ולבסס את הקהילה היהודית המקומית. התכתבות ענפה היתה בינו לרבי אודות מקוה בשיטת בור ע"ג בור, וכן בנוגע לאתרוגי קלבריה כפי המתואר בפנים. (22) כזכור הרב פערלוב כיהן כרב בעיר מילאנו השוכנת בצפונה של איטליה ואילו מחוץ לקלבריה נמצא בדרומה, מרחק גדול ביניהם.

(23) וכידוע שהרבי הרש"ב לא היתה דעתו נוחה מאלו שבכל אופן היו לומדים וכו'. (24) יש להעיר מהנהגת הרבי כאשר העלו ספיקות לגבי ענין מסויים הסיר הרבי את ידיו ממנו (אף אם החששות הוסרו), וע"ד הסיפור הידוע אודות משקה ה"בענדקטיין" וכו', ויש להאריך בכ"ז ואכ"מ.

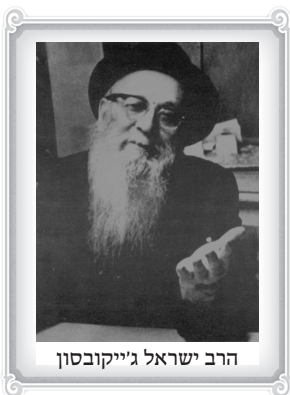
(25) אגרות קודש חלק ז' אגרת ב'כ"ג.

(26) ראה מילואים א לביאור אפשרי בעניין זה.

רבינו, הלא ניטל היום, וענהו הצ"צ: פתח! ווער האט דיר געהייסען זאגען, אבל בכ"ז הנה סגר הצ"צ את הספר ופסק מלימודו). ע"כ.
 הרב פערלוב אכן נוסע לקלבריה ומתחיל להיכנס לעובי הקורה ע"מ לברר את כשרותם של אתרוגי קלבריה.

פעולותיו של הרב ג'ייקובסון

באותו הזמן²⁷ – בתחילת שנת ה'ת"ר – נשלח הרב ישראל ג'ייקובסון לבדוק את כשרות העצים ובדיקתם מבעיות הרכבה וכו' ולוודא שהפרדסים מהם קוטפים אתרוגים לברכה הינם בעלי מסורת וחזקה ככשרים. למעשה, הרב ג'ייקובסון יבא אתרוגי קלבריה לארה"ב החל משנת תרפ"ז עם קביעת מגוריו בארה"ב וכבר בשנת תר"צ בעת ביקור הרבי הרי"צ בארה"ב סיפק לו הרב ג'ייקובסון אתרוג מהודר ויפה במיוחד.

הרב ישראל ג'ייקובסון

לאחר מכן עם קביעת בית הרב את משכנו בארה"ב בשנת ה'ת"ש החל הרב ג'ייקובסון לספק באופן קבוע את האתרוגים לבית הרב.

אך טבעי היה שהרב ג'ייקובסון (שהיה בכלל איש אמונו של הרבי ובפרט העוסק היחידי והנאמן באתרוגי קלבריה בארה"ב דאז), הוא זה שישלח ע"י הרבי לבדוק ולוודא בעצמו את כשרות האתרוגים בקלבריה, ולעסוק בשימור חזקתם מכאן ולהבא.

יחד עם חתנו הרב אלטיין (ובהמשך ע"י הרב משה לזאר והרב ראדל) החלו בבדיקה של הפרדסים וכך המצב נמשך עד לימינו כאשר רבנים אלו משגיחים בקלבריה על קטיפת אתרוגים ממקורות המוחזקים כבלתי מורכבים.

(27) הבא בשורות הקרובות בקטע "פעולותיו של הרב ג'ייקובסון" – מובא ביתר הרחבה – ע"פ קונטרס "אתרוגי אלטיין" י"ל תשע"ה – ע"י הרב יעקב לייב אלטיין.

(לאחר זמן לא רב הצטרפו להשגחה ולמסחר במקום אף סוחרים ורבנים מקהילות נוספות, בעיקר סאטמער, הנוהגים אף הם להדר אחר אתרוגי קלבריה, ומשגיחים על חזקתם מזה עשרות בשנים. כמו גם סוחרים ונאמני כשרות חבדיים אחרים אשר אף הם יוצאים ובאים בשערי קלאבריה מזה עשיריות בשנים. חשוב לדעת שבסך הכל ישנם רק מתי מעט של סוחרים, משפיעים ורבנים אשר נכנסים ויוצאים בשערי פרסדי קלבריה הבקיאים ברזי כשרות אתרוגי המקום, והם המה המומחים ונאמני הכשרות בכל הקשור לכשרות האתרוגים).

נאמנותו של הרב ג'ייקובסון כסוחר אתרוגים

עם היות הרב ג'ייקובסון אישיות רבנית ונאמנו של הרבי, לא מובן היה מאליו כי מבחינה הלכתית ניתן היה לסמוך עליו לגבי כשרותם וחזקתם של האתרוגים שהביא מקלבריה. הבעיה הייתה נעוצה בשניים:

א. נדרשת עדות על כשרותם של האתרוגים ואילו הרב ג'ייקובסון היה יחיד שטיפל בכשרות האתרוגים. למרות הדין ש'עד אחד נאמן באיסורין' הרי שנאמנות זו אינה מובנת מאליה בדורנו בה לא ניתן לסמוך בהכרח על נאמנות היחיד באיסורין. ובמיוחד: ב. לאור כך שהרב ג'ייקובסון היה בעצמו אף הסוחר באתרוגים למטרת רווח, מה שגורם לכאורה להרע את נאמנותו. הרבי מתייחס לכך במכתב מיוחד ונותן תוקף לנאמנותו של הרב ג'ייקובסון כדלקמן.

במכתב הרבי לר' יצחק צבי ליברמן (ממנצ'סטר) כותב לו הרבי אודות הרב ג'ייקובסון בזה"ל²⁸:

"... א) מאנ"ש וחסידיה המתעסקים באתרוגי קאלאברי הוא הרה"ח רב פעלים הרה"י שי' דזייקאבסאן (אשר כמדומה היו בקשרים זע"ז מכבר) אשר הנ"ל בעצמו ביקר בהפרדסים של אתרוגים אשר באיטליא ובחן בהם.

(28) אג"ק חכ"ג אגרת ח'תתל"ח.

ב) כן להנ"ל ידוע בנוגע להסימנים והאופן איך להכיר שהאילן אינו מורכב". עכלה"ק.

לצערנו אין תחת ידינו מענות מהרבי לרב ג'ייקובסון עצמו בכתב בענין זה, מלבד מכתב בודד באגרות קודש²⁹ העוסק בנאמנותו של הרב ג'ייקובסון על סחורתו למרות היותו סוחר הנוגע בדבר:

מכתב זה נכתב במענה לשאלה שנשאל הרבי כיצד ניתן לסמוך על הרב ג'ייקובסון באשר הוא גם סוחר האתרוגים, ואם כן נוגע בדבר הוא ואינו נאמן?

ענה הרבי שעד א' נאמן באיסורין. ואף שחזקה זו נתערעה במהלך הדורות, אך:

א. צורבא מרבנן הוא.

ב. משפיע בתומכי תמימים.

ג. בידעיי ומכירי קאמינא(!).

ולכן נאמנותו באיסורין קיימת.

מהתייחסותו זו של הרבי ניתן להסיק כי בכדי לסמוך על סוחר אתרוגים המביא אתרוגים מקלאבריא נדרשים תנאים לא פשוטים ואולי אף מפליגים מעט באישיותו והנהגתו, מה שמחייב כיום רבנים או גופי כשרות הבאים לתת הכשר על אתרוגים המובאים מקלבריה שלא לסמוך על סוחר מן השורה אף אם הוא מוכר כירא שמים ואפילו כחסיד.

העברת שתילי קלבריה לנטיעה בארץ ישראל

במקביל, זמן קצר לאחר מכן (בחודש חשון תשט"ו) החלה התארגנות להעברת שתילי קלבריה המוחזקים ככשרים לא"י על מנת לנוטעם בארץ, אל הרבי פונה הרב נחמן אלבוים ע"ה ומעלה הצעה זו, הרבי מעודדו על כך, ומורה לרב פערלוב לפקח על מבצע זה מקרוב, ואף להעניק הכשר על כך!

(29) מילואים לאג"ק מכתב ד' סיון תשי"ט.

המטרה הייתה שימור חזקתם של אתרוגי קלאבריה כבלתי מורכבים. מה שיגרום לכך שאף אם חזקתם של האתרוגים בקלבריה תיסתר, עדיין יהיה ניתן להשיג מזן זה אתרוגים שחזקתם בלתי מורכבים ואשר יוחזקו מכאן ואילך תחת השגחה קפדנית.

הרב נחמן אלבוים אצל הרבי

מכאן ואילך החלה חליפת מכתבים עניפה בין הרבי לרב פערלוב, ממנה עולים הנחיות והוראות מיוחדות בנוגע לאופן הפיקוח וביורור כשרותם של העצים.

בשני המכתבים הראשונים³⁰ מורה לו הרבי על הענקת כשרות לשתילים אלו, וכן מיסב את תשומת־לב הרב פערלוב לכך שלא־אתרוגים אלו תהיה רק חזקת כשרות של אתרוגים בלתי־מורכבים, אך לא תתקיים בהם המעלה (שהוזכרה לעיל) של אתרוגי קלבריה "ומשמני הארץ — זו איטליה של יוון".³¹

בקיץ של אותה שנה (תשט"ו) מדריך הרבי את הרב פערלוב כיצד לוודא את כשרותם של העצים מבחינה הלכתית, ומגדיר מספר כללים:

1. הבדיקה תתבצע על ידי יהודי הדובר את שפת המדינה (איטלקית).
2. לשוחח עם בעל הפרדס אודות העצים, ולראות אם יסיח לפי תומו (דהיינו כסיפור דברים בעלמא) שאין בהם חשש הרכבה.
3. לשוחח עם שכני בעל הפרדס (שאינן להם קשר כלל לבעל הפרדס או עבודתו) ולראות האם יסיחו לפי תומם שהעצים לא עברו הרכבה.³²

30 הראשון בחשון תשט"ו (מופיעה באג"ק חלק י' אגרת ג'נו), השני בר"ח טבת של אותה השנה (באג"ק שם אגרת ג'קמט).

31 פרט נוסף ומעניין שמורה לו הרבי הוא לקחת את שתילי האתרוגים דוקא מ"יער", כלומר ממשע שאינו מעובד בידי אדם, ולא מפרדס רגיל הגדל ע"י השקיה וטיפול של בעל הפרדס. בהמשך נדון בהסברה ההלכתית העומדת מאחורי זה.

32 וז"ל הרבי: "ומה טוב לדבר עד"ז גם עם אנשים צדדיים הדרים במקום ההוא שאינם

4. בדיקה של 3 אתרוגים האם קיימים בהם הסימנים המופיעים בחז"ל³³ שמחזיקים את האתרוג ככשר.

עדיפות לשתילים על פני גרעינים?

זמן קצר לאחר מכן מעלה הרב פערלוב סברה אולי ישנה עדיפות לקחת ענפים ושתילים (בשביל לנטוע בארץ כזכור), מכיון שאין איסור לנטוע ענף מעץ המורכב, משא"כ בגרעיני אתרוג המורכב ייתכן ואסור.

במכתב הבא³⁴ מבטל הרבי סברה זו, ודעתו שאין הבדל בין גרעיני האתרוג או הענפים ושכוונתו שיקחו משניהם יחד, ומוסיף הרבי הערה חשובה, וז"ל:

"ובפרט, שבכל הנ"ל כוונתי היתה לאותם האילנות שיש עדיין – מסיח לפי תומו – שלא הורכבו נוסף על המראה החיצוני וכו'. והרי כיון שהוחזקה קלבריא עד זמן הדור שלפנינו שהאתרוגים משם בלתי מורכבים יש להעמידם על חזקה זו – נוסף לראי' הנ"ל – בתור סניף". עכ"ל.

כלומר, שהיות ועד לדור הקודם (בפשטות הכוונה לדור שלפני השואה – או מעט לאחריה – קודם שהתחילו השאלות והספיקות על אתרוגי קלבריה) הוחזקו אתרוגים אלו ככשרים ולא מורכבים, בתוספת עדות בעל הפרדס (כמסיח לפי תומו) יש להותיר חזקה זו על כנה, והאתרוגים כשרים.

נוגעים כלל בדבר, אבל בטח, כדרך שכנים, יודעים אופן הטפול בהפרדסים" עכ"ל. לכאורה, אין כוונת הרבי לפרדסנים אחרים שנמצאים בסביבה, אלא **לסתם שכנים** שאין להם כל שייכות בדבר. וצ"ע.

33) הסימנים הם: בליטות ע"ג האתרוג (בשונה מאתרוג מורכב שקליפתו חלקה), עוקץ האתרוג שוקע כלפי פנים (בשונה ממורכב שהעוקץ בולט כלפי חוץ), קליפתו הפנימית עבה מאוד ומויץ האתרוג מועט ביותר (בשונה ממורכב), וגרעיני האתרוג נמצאים בצורה ישרה לאורך (בשונה ממורכב בו הם שוכבים לרוחב). וראה לקמן בחלק "הבידור ההלכתי" מתי סמכין על סימנים אלו.

34) אג"ק חי"א אגרת ג'תשכא.

הענקת כשרות על שתילים מקלבריה

בחורף תשט"ז³⁵ מורה הרבי לרב פערלוב שצריך לוודא שלא יוכלו הגויים להחליף את עצי האתרוג באחרים (שאז ייתכן והינם מורכבים) באמצעות השגחה, אם אפשרי הדבר.

במכתב אחר³⁶ מתעניין הרבי כיצד אכן התבצעה עבודת האריזה והחתימה על השתילים שנשלחו לארץ.

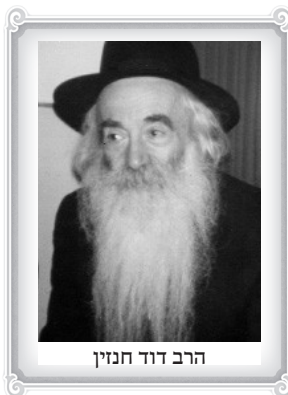
סיום מבצע העברת השתילים לארץ הקודש

בקיץ של שנת תשט"ז מסתיים מבצע העברת השתילים לאה"ק והם ניטעים בעיר פתח תקוה בטקס מרשים בהשתתפות רבה של כפ"ח הרב שנ"ז גרליק ע"ה, הרב דוד חנזין ע"ה וכן ר' אברהם פריז ע"ה.

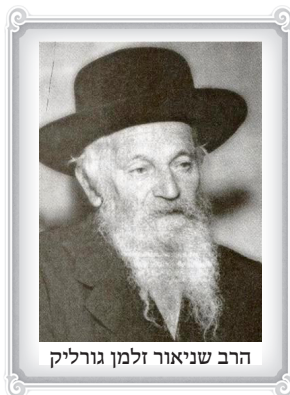
(מעניין לציין שהרב גרליק ע"ה מדווח על כך לרבי ושואל חו"ד בעניין. והרבי משיב לו³⁷, שאמנם אין לאתרוגים אלו את מעלת ה"משמני הארץ"

הרב אברהם פריז

הרב דוד חנזין

הרב שניאור זלמן גורליק

35) אג"ק חי"ב אגרת ד'צג.

36) אג"ק חי"ג אגרת ד'שצ.

37) אג"ק חי"ג אגרת ד'שפא.

כמו לאתרוגי קלבריה, אך המטרה היא שאתרוגים אלו יהיו בחזקת בלתי מורכבים, ואכן הינם כשרים ללא חשש. וכפי שראינו לעיל במענה הרבי לרב (פערלוב)

הרב אלבוים (שהוא זכור יוזם ומבצע ההעברה זו) מדווח לרבי על סיום המבצע המוצלח, במענה הרבי אליו³⁸ מבקשו הרבי להעביר חלק מהשתילים לכפ"ח "כי שם ציוה ה' את הברכה חיים עד העולם!" (לשון הק' של הרבי במכתב).

מוסיף הרבי "ומשכנעו" שכבר ישנם בכפ"ח מספר פרדסים והם מצליחים מאוד, מה שמוכיח שהקרקע שם אכן טובה לגידול פירות...

ואכן הרב אלבוים פונה אל ר' אברהם־שמואל גרליק שיח' מכפ"ח, ויחדיו הם מקימים את פרדסי האתרוגים המפורסמים בכפ"ח.

בשנים שלאחר מכן (בשנת תנש"א) נתן הרבי את אתרוגו שלו למשפיע הרב משה נפרסטק שהיה שותף עם גיסו הרה"ח אלעזר גורליק בפרדס שהקים לשעבר אביו, על מנת לנוטעו בכפר חב"ד, לאחר זמן הוחלפו העצים הקודמים בעצים חדשים שניטעו מגרעיני האתרוג של הרבי ו"צאצאיו",

ומני אז כל האתרוגים הגדלים בפרדס זה בכפר חב"ד הינם "צאצאים" מהאתרוג עליו בירך הרבי.

פרדס נוסף ניטע בכפר חב"ד מאתרוגים שמסר הרבי לשם כך, והינו בבעלותו של הרה"ח נחום לוריא, משלוחי הרבי לאה"ק.

הרה"ח נחום לוריא בפרדס האתרוגים

38) אג"ק חי"ג אגרת ד'שלו.

מסקנות מהוראות הרבי בענין הנטיעה בארץ ישראל

המסקנות העולות מתוך מעורבותו הרבה והוראותיו של הרבי בנושא הנטיעה בא"י מעצי קלבריה, הינם משמעותיות ובעלות חשיבות רבה.

עולה כי:

א. הרבי חושש מאשר עלול לקרות למסורת אתרוגי קלבריה באם לא ישמרו שם את המסורת כראוי.

ב. בהקשר זה יש לציין ליחידות הרה"ח אלעזר גורליק בתשרי תש"ל בה הביע את רצונו ואת רצון אביו להפסיק את גידול האתרוגים בכפר חב"ד מסיבות שונות, אך הרבי הורה שלא לעשות כן ונתן עצות מעשיות וברכות לענין זה תוך כדי שחזור ומדגיש 'היות שענין ההרכבה בקלבריה הולך ונעשה יותר ויותר בעייתי מזמן לזמן בעתיד יהיו מוכרחים לפרדס שלכם'.

ג. אתרוגים הבאים מהכא להתם ומהתם להכא או שתיליהם

מטע האתרוגים בכפר חב"ד

הרה"ח אלעזר גורליק בפרדס האתרוגים

וכו', זקוקים לפיקוח הדוק ועדות כשרה ו/או פיקוח רבני, כולל (באם אפשרי) חתימת כשרות לבל יחלפו האתרוגים המוחזקים.

הוראות בעל פה מזהרבי לבדיקות העצים בקלבריה

האמור לקמן הינו בגדר "מפי השמועה" ואינו מופיע עלי כתב, אך כפי שנראה תואם לרוב להוראות הכתובות בתוספות מסויימות.

ע"פ עדותו של הרב יעקב לייב אלטיין³⁹, וע"פ עדותו של הרב משה לאזאר⁴⁰, הורה הרבי:

א. שיהיו 2 רבנים דוברי שפת המדינה (ולא רק א' כפי שראינו במכתבי הרבי לעיל).

ב. שיהיו 2 עדים בשעת הקטיף עצמו.

מעניין לציין, שבפרדסים המוקפדים, כיום מקפידים שישוהו לפחות שני משגיחים המקפידים על הקטיף ובדיקת העצים, כפי שהורה הרבי.

העולה מעיון בכל הנ"ל היא החשיבות כבדת המשקל שייחס הרבי לחזקת הכשרות של עצי האתרוגים בקלבריה, ולא רק שהורה את הדרכים לשימורה והמשכיותה לדור הבא אלא אף שלכתחילה לא היתה דעתו נוחה מעצם הערעור עליה!

להלן נעמוד על מהותה של "חזקה" זו.

חשיבות ה"נסורת" בעצי האתרוגים בקלבריה

כבר בשנים הראשונות לנשיאות, נשאל הרבי אודות אתרוגים שאינם מוחזקים, ודעתו הברורה היא שהמסורת העוברת מדור לדור היא הקובעת, ועל פיה אנו מסתמכים, אף אם הסימנים אינם תואמים למובא בחז"ל.

(39) ראה הערה 25.

(40) הרבנים במרכז, י"ל ע"י מרכז רבני אירופה תשע"ה.

הדוגמה הראשונה לכך⁴¹ היא דעתו של הרבי על אתרוגי מרוקו שהיות ויש בידיהם "מסורת" שאתרוגים אלו כשרים, ודאי שהינם כשרים ללא פקפוק בדבר.

דוגמה נוספת מצויה במענה הרבי לרב יעקב זלץ מצפת, בו מביע הרבי את דעתו שהעיקר הוא המסורת (ומפנה לדברי החת"ס שהובאו לעיל⁴²) ואילו הסימנים הם פועל יוצא מהמסורת, דהיינו, שנקבעו לאחר שנודע שלאחרונים ישנה מסורת מצאו בהם סימנים המעידים לנו שאתרוג זה הוא חלק מאותם שיש עליהם מסורת.

בכך מסביר הרבי מדוע גם אתרוגים שחסרים בהם חלק מהסימנים הנדרשים אינם פסולים, במידה ויש עליהם מסורת, מאחר שכנ"ל היא הקובעת.

מדברים אלו עולה, שהמסורת היא המכריעה לכשרות האתרוג, והיא המעניקה לו את חזקת הכשרות.

מכל הנ"ל עולה כי כל עוד לא תימצא עילה ממשית לסתור את מסורת זו ואת החזקה הנמסרת עימה, אין לנו לערער על חזקה זו וגם לא לעורר ספיקות, שבכגון דא הינם מיותרים לחלוטין.

ועל כן בחלק הבא – בו נדון על הברור ההלכתי – נתמקד על אופני שימור החזקה והמשכיותה לדורות הבאים.

לסיכום העולה ממכתביו והוראותיו של הרבי:

1. לכתחילה לא היה צורך לעורר ספיקות, אך היות וערערו על כך חובה לבדוק.

(41) מענה הרבי לרב ליפסקער ע"ה, נסמן בהערה 3.

(42) הנסמן בהערה 11.

2. הבדיקה צריכה להתבצע ע"י יהודי דובר שפת המקום, בירור אצל בעל הפרדס ושכניו באופן של מסל"ת, וכן בדיקת סימני האתרוג.

3. חזקת הכשרות של פרדסי קלבריה עד לדור הקודם בתוספת הבירורים הנ"ל משאירים את החזקה על כנה.

4. על שליחת האתרוגים מקלבריה לעמוד בתנאי אמינות הלכתיים ובנוסף עדיפה שתתבצע ע"י נתינת כשרות באמצעות חותמת וכיו"ב.

5. יש לשים לב לשימור החזקה והכשרות של אתרוגי קלבריה ולא להקל בכך ראש.

6. סוחר אתרוגים אינו נאמן על כשרותם ומקורם של אתרוגים לולי שעומד בתנאים מיוחדים ויוצאי דופן.

טעמים שונים לפסולו של אתרוג מורכב

כפי שכבר צויין לעיל הבעיה המרכזית המעיבה על חזקת הכשרות של אתרוגי קלבריה הינה בעיית ההרכבה (שהוסברה לעיל בהרחבה). בחלק הזה נדון על סיבות הפסול של הרכבה, נראה את הדיעות השונות והפסיקה למעשה.

בטרם נחל לפרוש יריעה זו נקדים עוד הקדמה קצרה ההכרחית להבנת הדברים דלקמן:

חז"ל למדו מהפסוק "ולקחתם לכם... פרי עץ הדר" שכוונת הפסוק לאתרוג שהוא "הדר באילנו משנה לשנה" וטעם עצו ופריו שוים" וכו'. ומכך נלמדים פרטים ודינים רבים בכשרות האתרוג.

ישנן ג' מקרים (מתוך רבים אחרים כמובן, אך אלו נוגעים לענייננו) בהם האתרוג יהיה פסול מכיון שחסר אחד מהתנאים שחז"ל למדו בקשר לאתרוג:

1. במקרה והאתרוג אינו אתרוג לבד אלא מורכב מעצים אחרים נוספים כלימון או חושחש וכיו"ב, שאז אינו נקרא "הדר באילנו משנה לשנה".
2. במקרה והאתרוג אינו שלם אלא חסר, האתרוג פסול.

3. האתרוג צ"ל ראוי למצוה, ולכן באם נעברה בו עבירה (למשל הורכב מכלאים) ייפסל בכך.

אתרוגים מפוארים ומורכבים בקלבריה - מראה שכיח בפרדסים במחוז קלבריה

כפי שנראה נחלקו הפוסקים בסיבת הפסול של אתרוג המורכב לאור הבעיות ההלכתיות שלעיל, וכמובן שישנה לכך השלכה מעשית כדלהלן⁴³.

שיטות הפוסקים ושיטת אדמו"ר הזקן

ומעתה נפנה לגופו של דין אתרוג מורכב וטעמו:

המקור הראשוני בהלכה בו מופיע איסור נטילת אתרוג שבא מעץ שעבר הרכבה (להלן אתרוג-מורכב) הוא בדברי **המגן-אברהם** בהלכות לולב⁴⁴ וז"ל:

"אתרוג המורכב מלימו"ני ואתרוג פסול – ויש בו ג' סימנים הא' המורכב חלק ולא אתרוג בליטות... וסימנים אלו מובהקים לאתרוגים המורכבים הגדלים אצלנו, אבל ממחוז פוליי"א באים אתרוגים אשר אנחנו מסופקים בהם⁴⁵ אבל לא יוכלו להביא אליכם... והמורכב פסול אפילו בשעת הדחק";

ממשיך המ"א:

"ולבוש כתב, אותו שקורין גרס"קי פסול משום שנעבדה בו עבירה כמו בהמת כלאים שפסולה להקרבה עכ"ל... ולי נראה דפסול משום דלא מיקרי אתרוג כלל..". עכ"ל.

בפשטות, המ"א פוסל כל סוג הרכבה שהיא, בין אם הענף המורכב הינו אתרוג והעץ לימון (למשל), ובין אם הינו לימון והעץ אתרוג, בשניהם אתרוגי עץ זה פסולים לברכה.

בסיבת הפסול, מביא המ"א את דברי ה'לבוש'⁴⁶ הפוסל אתרוג מורכב מכיון שנעבדה בו עבירה (כלאים) אינו ראוי לברך עליו (בעיה מס' 3 לעיל),

(43) ראה אינציקלופדיה תלמודית ערך אתרוג שמביא חמישה נימוקים אפשריים לטעם פסול מורכב באתרוג, אך מתוכם רק ג' נוגעים לעניננו (לאור התייחסותו של הרבי) והמעין יוכל להרחיב שם.

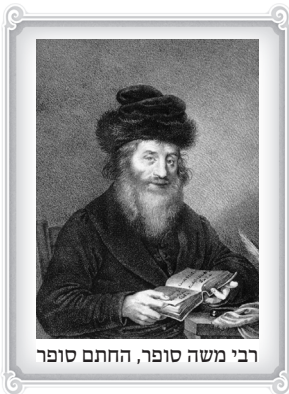
(44) שו"ע אורח חיים סימן תרמ"ח סקכ"ג. דברי המ"א הם למעשה ציטוט מתשובת הרמ"א בשם הר"י פדואה.

(45) כפי הנראה כוונתו בלשון מסופקים כלומר משתמשים מלשאות 'אספקה'. וכן כתב הרב קעלער בספרו "מנחת יהודה וירושלים" (46) סימן תרמ"ט ס"ד.

וכמו שבהמה שנותרה מכלאים פסולה להקרבה ע"ג המזבח כך גם אתרוג זה ייפסל לברכה.

המ"א דוחה את דבריו, וסובר: שסיבת הפסול הינה היות "ואין זה מיקרי אתרוג כלל" (בעיה מס' 1 לעיל). זוהי בריה חדשה (המורכבת גם מאתרוג) שאינה נקראת אתרוג, אך בשביל מצות נטילת לולב חייב אתרוג כפי שהוא.

החתם־סופר⁴⁷:

רבי משה סופר, החתם סופר

מביא את דברי האלשיך — הסובר שטעם פסול המורכב הוא מחמת שהוא אתרוג חסר, ואחד התנאים המוכרחים לאתרוג כשר הוא שהאתרוג יהיה שלם ולא חסר, והמורכב נחשב חסר (בעיה מספר 2).

והאלשיך מביא דוגמה לזה, מדין מי ש"חציו עבד וחציו בן חורין", שאינו יכול להוציא י"ח יהודי אחר (בן חורין) בתק"ש מכיון שצד העבדות שבו הפטור ממצוות אינו יכול להוציא אחר י"ח. והכי נמי במורכב מאתרוג ולימון, שאין צד הלימון יכול להוציא את הנוטלו ידי חובה.

משנה ברורה⁴⁸:

ה'חפץ חיים' הרב ישראל מאיר הכהן מראדין בעל המשנה ברורה

פוסק כדברי המ"א (שאתרוג המורכב פסול כיון שאינו נקרא כלל בשם אתרוג), מוסיף המשנ"ב ומפרט שב' האופנים בהרכבה פסולים מטעם זה (הן כשהענף אתרוג והעץ לימון ולהיפך).⁴⁹

(47) בשו"ע שם.

(48) סימן תרמ"ח ס"ק ס"ה.

(49) אך מביא מדברי ה"אליה רבה" שכאשר ההרכבה נעשתה ע"י שני זני אתרוגים אזי אתרוגים מעץ זה כשרים לברכה.

עד כאן ראינו את הסברות השונות בטעם פסול המורכב, אך לכאורה כולם מודים שהפסול הוא בשני אופני ההרכבה (כאמור הן כשהכנה היא לימון והרוכב הינו אתרוג והן להיפך).

דעת אדמו"ר הזקן:

בשו"ע לרבנו הזקן פוסק בענין זה תוך כדי שניסוחו **מפתיע משהו** וז"ל⁵⁰:

" אתרוג המורכב, דהיינו שהרכיבו ענף מאילן אחר לתוך אילן האתרוג וגדל מהן מין הדומה לאתרוג, פסול, שזה אינו אתרוג כלל אלא הוא בריה בפני עצמה, וארבעה סימנים יש להבחין בין האתרוג המורכב מלימון"י לאתרוג.. "עכ"ל.

נשים לב שאדה"ז לא סָתַם לשונו (כמו המ"א שהינו מקורו של אדה"ז להלכה זו) מהו מורכב, אלא פירט שמורכב הוא כאשר "הרכיבו ענף מאילן אחר לתוך אילן האתרוג". כלומר, במקרה שהענף המורכב אינו אתרוג והוא הורכב ע"ג עץ אתרוג – אזי אתרוגיו פסולים.

ונשאלת השאלה – מה תהיה דעת אדה"ז במקרה הפוך, כאשר הענף הינו אתרוג והעץ שעל גביו הורכב הענף הוא לימון, האם גם אז דעתו שפסול? או שמא לא?

ומה ההבדל?

רש"י במס' סוטה מסביר לנו, וז"ל:

" מרכיב. שנוקב האילן ונוטל מן הרך שבענפי האילן ותוחב לתוכו ועושה ענף בתוך הנקב ונושא ממין אותו אילן שנוטל ממנו".

כלומר, שהענף המורכב הוא הקובע את סוג הפרי שיצא, ולכן כאשר הענף הינו אתרוג למרות שהעץ עליו הורכב הינו לימון – הפירות שיצאו דומים יותר לאתרוג מאשר לימון.

וכן הביא רבנו הצ"צ בשם האלשיך וז"ל:

"... הנה מהר"ם אלשיך סי' ק"י פסל אתרוג מורכב דאם הורכב יחור של

לימון באילן אתרוג לא מיבעיא דפסול דהא אין היחוד הוא מוציא אלא לימוניש (לימון) כדברי הגננים".

דהיינו שגם המומחים הבוטניים סוברים כך שהפירות נקבעים לפי הענף הרוכב על הגזע ולא ע"פ הגזע⁵¹.

ובחזרה לענייננו:

כאשר הענף הרוכב הוא לימון פשיטא שאתרוגיו פסולים שהרי אין זה אתרוג. אך כאשר הענף הרוכב הוא אתרוג, לכאורה יש מקום לומר שאתרוגיו כשרים!

והנה, בשו"ע הרב (הוצאה חדשה) בהערות על-אתר סובר שדעת אדה"ז שבשני אופני ההרכבה פסול, ומוכיח דעתו מ:

א. בהערות על הדף מציין אדה"ז (או אחיו המהרי"ל⁵²) כמקור לדבריו את המ"א (שהובא לעיל) אשר הוא – כנ"ל – פוסל בשני האופנים⁵³ ונימוקו עימו שאתרוג המורכב אינו אתרוג כלל.

ב. מציין לשו"ת הצ"צ⁵⁴ ממנו משמע שדין הפסול הוא גם כאשר הענף הוא אתרוג והורכב על עץ לימון.

51 ראה בהרחבה מאמריו של אליעזר גולדשמידט בספר "האתרוג". מוסד הרב קוק תשע"ט.

52 כידוע ב' הדיעות בכך למי מיוחסות ההערות.

53 ולהעיר שהרבי במכתבו המציין את החשש למורכב מציין את טעמו של המגן אברהם, ומשכך לכאורה אין הבדל מה הכנה ומה הרוכב ושניהם פסולים.

54 אור"ח סי' סד.

חלק שלישי: הבירור ההלכתי

דברי הצ"צ הינם בתשובה ארוכה בה הוא מפלפל בטעמים השונים לפי השיטות השונות שנאמרו בפסול אתרוג המורכב.

מפאת קוצר היריעה לא נוכל להביא כאן את הדברים במלואם, והרוצה להחכים יעיין בדברים כפי שהם במקורם.

במסגרת זו די לנו לדעת את תמצית דברי הצ"צ והם:

הצ"צ מביא בתחילת דבריו את דברי האלשיך (שהוזכרו לעיל) מקשה בדבריו ומתרצם, ובהגהה מיוחדת מוסיף הצ"צ וז"ל:

"הג"ה – לכן לפ"ו אם הורכב יחור של אתרוג בלימון אין לפוסלו דהא כ' לפוסלו משום ילדה שסיבכה בזקינה בטלה והרי מוכרח דבשני מינים לא אמרינן זה. עכ"ה". עכ"ל.

כלומר, שהצ"צ מפרש בדעת האלשיך שיחור (ענף) של אתרוג על לימון – כשר!

בהמשך מביא את הטעמים הנוספים לאסור (חציו עבד וחציו בן חורין, וכן דעת המ"א "דלא מיקרי אתרוג כלל") ומפלפל בהם ארוכות ובשיטה

זו מסיים את דבריו תוך כדי שאינו מסיק ברורות להלכה לאסור או להתיר, ולאידך אינו מביא כלל דעת אדמוה"ז בזה.

(יש האומרים שתשובתו זו של הצ"צ נכתבה כהתייחסות לפולמוס דאז אודות אתרוגי קורפו, ובזה הרי ידוע שהצ"צ נזהר מהם עד מאוד כאמור, וכפי שיתבאר).

הרכבת 'ילדה בזקינה'

ציור אתרוג קורפו בידי גוי -
גאוותה של העיר קורפו

אתרוג קורפו

**ובזה יש מחלוקת בין כו"כ
מרבני אנ"ש העוסקים בתחום
בהבנת דברי הצ"צ ואדה"ז:**

ישנם הסוברים⁵⁵ שאכן שיטת
אדה"ז היא שרק אם הייחור (ענף)
הוא ממין אחר שאינו אתרוג (אפילו
הורכב על עץ אתרוג) פסול, אך
להיפך (כשהענף אתרוג) האתרוג
כשר!

בכך מבאר מדוע פירט אדה"ז
דוקא שהאופן הראשון פסול (ולא
סתם כלשונו כמ"א שכל הרכבה
פסולה היא) ובלשונו הזהב של
אדה"ז:

"אתרוג המורכב, דהיינו
שהרכיבו ענף מאילן אחר לתוך
אילן האתרוג וגדל מהן מין
הדומה לאתרוג, פסול".

לפי גישה זו, **שתיקתו הרועמת**
של אדמו"ז מלפסול אתרוג
שהורכב על לימון חרף שדבר זה
הובא להדיא במקור עליו מתבסס
אדה"ז, מהווה לכאורה הוכחה
ניצחת **שנוח לו** לאדה"ז באתרוג זה
(עכ"פ בדיעבד).

55 ראה באריכות דברי הרב אלי
מטוסוב בקובץ "הערות וביאורים" גיליון
ב(א צד) חג הסוכות תשע"ו.

אך כפי שצויין לעיל, המהדיר(ים?) של שו"ע הרב⁵⁶ (בהוצאה החדשה) חולק על סברה זו ומפרש שאדה"ז (והצ"צ) ס"ל שבשני האופנים פסול. (והאמת תיאמר שאף כי השיטה הא' הקשתה יפה כמה קושיות, נראה לצדד בדעה השניה, מטעם הנימוקים שהובאו בהערת המהדירים וכדלעיל, ואף מנימוקי פסול מורכב שאותם מציין הרבי משמע כן כדלקמן). מכאן נפנה לסוגיה הבאה הנשענת ויוצאת מתוך המחלוקת הנ"ל.

אתרוג "בן המורכב"

כפי שהוזכר בתחילת הדברים, מעבר למחלוקת האם אתרוג המורכב כשר (באופן שהייחור הרוכב הוא אתרוג וכו'), ישנה מחלוקת נוספת האם עץ שניטע מייחור **שנלקח** מעץ המורכב – יהיו אתרוגיו כשרים לברכה.

1. לפי הדעות הסוברות⁵⁷ שפסול המורכב הינו מכיון "שאין זה אתרוג כלל", ודאי שכן הדין יהיה גם ב"בן המורכב" שפסול.
2. לפי הסוברים⁵⁸ שהפסול הוא היות "ונעבדה בו עבירה" (כלאים), יוצא אם כך שבן המורכב יהיה כשר, היות ולא נעבדה בו עבירה.
3. לפי הסוברים⁵⁹ שהפסול מטעם "חסר – שאינו שלם" (או "חציו עבד וחציו בן חורין"), מובן לכאורה שכן יהיה הדין גם בבן המורכב (בממה"נפשך, אם ה"אבא" חסר הוא היאך יהיו תולדותיו "שלמים"?).
4. דעת אדה"ז בזה נתונה במחלוקת הנ"ל כיצד להבינה, לפי הצד הסובר שאדה"ז מתיר מורכב לברכה (באם הרוכב הוא אתרוג), כך יהיה הדין בבן

56) הרב שד"ב לוי ויעוד.

57) המגן אברהם הנ"ל, וכן בשו"ת בגדי ישע, ר' שמואל מסלאנט (איגרת משנת תרל"ז נדפסה בקונטרס פרי עץ הדר), ויעוד.

58) דעת ה'לבוש' שהובאה לעיל, וכן בשערי תשובה תרמ"ט סק"ד, ובפירוט בספרו בית אפרים סי' נו, שו"ת מנחת אלעזר ח"ג סי' ע"ז, ויעוד.
59) האלשיך הנ"ל, וכן הט"ז סימן תרמ"ט סק"ג.

המורכב. משא"כ לפי הסוברים שדעתו ממש כדעת המ"א, אם כן לא שאני מורכב או בן המורכב ובשניהם פסול.

5. מפשטות דברי הצ"צ שדן באריכות וסיים בשיטת המגן-אברהם כנ"ל, משמע לכאורה לאסור (אף שלא כתב כן בפירושו, אך מעצם השקו"ט בדברי האוסרים משמע שסובר כך).

6. לכאורה, מדברי הרבי ניתן להסיק שפסול. דהנה באיגרתו לרב פערלוב⁶⁰ מסביר הרבי שפסול המורכב הינו או מצד "שאינו אתרוג כלל" או מצד "חסר". וא"כ יוצא ברור גם לנדו"ד שבן המורכב פסול הוא⁶¹. מלבד הגדרותיו ההלכתיות של הרבי, גם מבחינה מעשית הורה לרב פערלאו להביא אתרוגים וענפים מעצי אתרוגים הגדלים פרא⁶², כפי הנראה על מנת שלא נצטרך לחשוש אף לתולדות המורכב.

7. דעת הפוסקים האחרונים לאסור ולא להקל בכך כלל.⁶³

לסיכום:

מפשטות משמעות הפוסקים "בן המורכב" פסול הוא לרוב הדעות, הן בהלכה ובעיקר בדברי רבותינו נשיאנו.

ואחרי אריכות הדברים בהלכה בדין המורכב ותולדותיו, ניגש לברר את ההשלכות למציאות בימינו והמסקנות העולות מכך.

60) הובאה לעיל בהערה 30.

61) אמנם י"ל שנקט כדעת המחמירים היות והמדובר שם אודות הבאת ייחורי קלבריה לנטעו באה"ק וע"כ רצה שיעשה זה בייחורים שאין עליהם ספק כלל, וכשרים לכו"ע. ועצ"ע.

62) א' טבת תשט"ו.

63) ראה בספר פסקי תשובות תרמ"ח סכ"ג ובהערה 64 שם.

חלק רביעי:
המוציאות
והנוסקנות

סוגי ההרכבות האפשריות וצורתם

כפי שהוזכר לעיל, הבעיה המרכזית באתרוגי קלבריה היא בעיית ההרכבה הקיימת שם בשפע רב, וגם במקומות המושגחים כיום מהרכבה, עדיין לא הלך לו החשש של בעיית "בן המורכב", ונסביר:

הצורה הקלאסית להרכבה היא כבימי המשנה, הרכבת ייחור ע"ג עץ כנ"ל בארוכה. בימינו — עם התפתחות הטכנולוגיה בכלל וענף האגרונומיה והבוטניקה בפרט — התחדשו מספר שיטות נוספות להרכבה שיש לתת עליהם את הדעת. נמנה להלן את השיטות העיקריות ונדון בהם:

1. הרכבה רגילה ע"ג גזע העץ בחלקו הגלוי מעל האדמה.

2. הרכבה רגילה אך נעשית נמוך מאוד, סמוך לשורשים והינה מכוסה באדמה, כאשר בחלקו הגלוי של העץ אין כל זכר להרכבה

יתרונם של 2 שיטות אלו שניתן לזהות בקלות יחסית (ע"י מומחה כמובן) האם העץ עבר הרכבה. יש לציין שעל מנת לבדוק את ההרכבה מסוג 2 נדרשת מיומנות שבעתיים. יש לשים לב לגומא או תל סביב העץ ולעיתים יש לחפור מעט על מנת לוודא את המצב במקום שיש ספק.

3. הרכבה 'טבעית' באמצעות "האבקה", דהיינו, הנחת כוורת דבורים

בקירבת מקום לפרדס אתרוגים וכן לימונים, והדבורים מעבירות את "גרגרי האבקה" באמצעות רגליהם מעץ לעץ וכך נוצרת הרכבה.

שיטה זו נדונה בפוסקים והתירוה⁶⁴ (אם כי נפסק שאין לעשות כן לכתחילה), אך אינה רלוונטית לדיוננו מאחר ובקלבריה שיטה זו כמעט ואינה נפוצה.

הרכבה צעירה

כלומר, שעץ המורכב הינו דבר הניתן לזיהוי ע"י מומחים בעלי מיומנות ראויה, במידה והמשגיחים אכן יודעים כיצד ועבור מה להידרש.

הבעיה מתחילה כאשר ניטעים שתילים חדשים שיש חשש שנלקחו מעצים מורכבים, ובמקרה כזה אין דרך לדעת או לברר האם אכן העץ שלפנינו נמנה על סוג זה⁶⁵.

כפי שהוזכר לעיל, בתחילת שנות היר"דים החלו להגיע מקלבריה אתרוגים שונים בגודלם וצורתם, שהעידו לכאורה על שינוי

באופן הגידול, הדבר נבע כנראה מהעובדה שלאחר השואה התחלפו מגדלי האתרוגים עקב המלחמה והתפתחו שיטות הגידול כולל הרכבה, והחשש שמא הנכרים המגדלים החדשים של האתרוגים עבור ברכה החלו אף הם בהרכבה של עצי אתרוגים⁶⁶.

64 ראה ישא יוסף או"ח סימן ק"ל דעת הרב אלישיב בזה, ודעת הרש"ז אויערבאך בספר כשרות ארבעת המינים ע' קפ"ב.

65 גם גנטית אין דרך לברר זאת ע"י בדיקת DNA של האתרוג, ראה שם מאמרו של אליעזר גולדשמידט.

66 בפועל, אין גודלם ואיכות גידולם של האתרוגים מעיד בהכרח על הרכבה, שכן

בשנים שלאחר מכן העסק הופך מורכב יותר, מאחר ודרך מגדלי האתרוגים להחליף את העצים בכל 10-15 שנים (זמן תוחלת החיים הממוצעת והאופטימלית של עץ האתרוג), א"כ החשש גבר שמא העצים החדשים הינם תולדותיהם של עצים מורכבים (מתוך הפרדסים עצמם) וא"כ הינם בגדר "בן המורכב", ומכאן ואילך אין דרך לברר את הדבר!

חשוב לציין שאף רוב הגורמים העוסקים בדבר⁶⁷ קרי סוחרים, משגיחים ונותני כשרות למיניהם מודים שאין להם אפשרות טכנית לפקח על הפרדסים קלבריה במהלך השנה כאשר הפרדסן הגוי נוטע שתילים חדשים וכו'. למעט פרדסים ספיציפיים העומדים בקשר של מחויבות כזה או אחר עם רבנים או סוחרים מזה רבות בשנים.

והיות וראינו לעיל אשר דעת רוב הפוסקים משמע לאסור את "בן המורכב" —

על כן באם רצוננו לוודא אשר אתרוגי קלבריה אשר בימינו הינם כשרים מעל כל ספק וחשש, שומה עלינו לשמר ולבצר את ה"חזקה" — הנובעת מהמסורת — הידועה על אתרוגי קלבריה ע"מ שיהיה ניתן לברך עליהם ללא צד חשש ופקפוק כלל.

טענות הנוכססים את החזקה

ראשית, לנו כחסידים יש "מעשה רב" ברור מעל כל ספק אשר הרבי המשיך ליטול אתרוג מקלבריה (שסופקו ע"י הרב ג'ייקובסון וחתנו הרב אלטיין, ובהמשך ע"י הרבנים לזר וראדל כפי שהוזכר לעיל), ואף נתנו לחסידים ולקהל הרחב שיברכו עליו —

דבר זה המשיך עד לשנה האחרונה שזכינו לע"ע לזכות לברך על אתרוגו של הרבי בתשנ"ב.

בדורנו ישנם דרכים רבות להשביח רבות ואף לשנות מרכיבים גנטיים של פירות על מנת להשביחם, דבר שאין בו כל בעיה הלכתית כולל שאין בו חשש להרכבה. (67) וכן שמעתי מהרה"ג הרה"ח אב"ד דבודאפעשט ברוך אבערלאנדער שיח', וכן בהרצאתו של הרב שד"ב לויין לעיל הערה 19.

ואם כך ברור מעל כל ספק אשר למרות הבעיות והשאלות וכו' על אתרוגי קלבריה המשיך הרבי ליטלם והדבר מהווה הוכחה ניצחת לאפשרות למצוא עדיין אתרוגים כשרים בקלבריה. כל זאת תיכף לכך שאין פרדס ספיציפי שדווקא ממנו נוטלים אתרוגים לאורך כל השנים (מאז שהתעוררו החשדות כאמור). מדובר בפרדסנים גויים המגדלים אתרוגים לצרכי מסחר עם יהודים הזקוקים לאתרוג כשר לחג הסוכות.

מכאן נפנה לבסס את ה"חזקה" על פרדסי קלבריה **כיום** וכדלהלן.

שאלת הפתיחה שתעמוד לנגד עינינו היא, אלו חששות שהיו קיימים ככלל (עד שנת תשנ"ב) ואלו ספיקות (אם יש כאלו) התחדשו לאחרונה, ועד לשנה זו (שלהי תש"פ)?

החששות שהיו קיימים החל מתקופת התייחסות הרבי לחששות ורלוונטיים גם כיום:

1. חילוף העצים מדי 10-15 שנים, חשש שהנטיעות החדשות מורכבות או בני המורכב.

2. חוסר הפיקוח בעת נטיעת עצים חדשים.

חששות שהתחדדו בתקופות מאוחרות יותר:

3. שיטות הרכבה חדשות שצויינו לעיל (האבקה ע"י דבורים, הרכבה נסתרת).

4. עם התפתחות הטכנולוגיה אמצעי השינוע הפכו פשוטים יותר, גבר החשש מהבאת ייחורים ושתילים ממקומות אחרים ללא פיקוח על מקורם ומהותם של השתילים.

5. בשנים האחרונות ישנם מענקים ממשלתיים לפרדסנים בקלבריה שמגדלים אתרוגים עבור מטרות אחרות (כמו יצור בשמים, מרקחות ועוד, מאתרוגים) כאשר הדרישה הממשלתית היא להרכיב את האתרוג ע"מ להפחית עלויות בהם שותפה הממשלה.

בנודע לב' החששות הראשונים (1 ו2) ניגע בהמשך, אך די לנו (כנ"ל) בדיעה שלמרות היותם קיימים שנים רבות לא חשש הרבי והמשיך לקחת

אתרוגים מקלבריה, נתנם לקהל הרחב ע"מ לברך עליהם ואף שלחם לאה"ק בשביל לנוטעם! כל זאת בכפוף להוראותיו של הרבי כיצד להמשיך ולהחזיק את כשרותם של האתרוגים.

חששות 3 ו4:

הוזכר לעיל אשר חשש מס' 3 אינו מצוי כ"כ (האבקת דבורים אינה פוסלת ובנוסף אינה מצויה כ"כ בקלבריה, הרכבה סמוך לשורשי העץ ניתנת לבדיקה ואכן נבדקת כאשר קיים חשש לכך⁶⁸).

חשש 4 – נכון שיתכן שפרדסן יטול שתילים ממשותלות שהם **בחזקת מורכבים**, אך קיימת אפשרות סבירה לא פחות אשר בעל הפרדס ייקח את הייחור מתוך הפרדס הקיים ולא ייבא מבחוץ (שיקולי עלות וכו').

בנוסף: אגרונומים מומחים מסבירים⁶⁹ אשר ייחור מ"בן המורכב" דורש טיפול צמוד ורב יותר מאשר ייחור מעץ אתרוג שאינו מורכב, וע"כ חזקה להניח אשר לא יביאו הנכרים שתילים וייחורים "בני המורכב". כך גם שמעתי לאחרונה מסוחרי אתרוגים שכן שמעו אף לאחרונה מפרדסנים בני המקום.

חשש 5 – הינו חשש משמעותי ופרדסנים אשר אינם מגדלים אתרוגים לצרכי מסחר עבור חג הסוכות דרושים חקירות ובדיקות רבות (הם ופרדסניהם) טרם ניתן לרכוש אצל אתרוגים.

כמובן שע"פ כללי ההלכה סיבות אלו אינן מוחלטות אלא הינן בגדר "סניף להקל" וביכולתם להחזיק את חזקת הכשרות והמסורת של אתרוג קלבריה לבל תימוט (שגם הם אינן חששות ודאים).

68) ע"פ עדויות המשגיחים שם.

69) כך שמעתי מאנ"ש העוסקים בתחום זה, ועוד זאת, הפרדסנים מעדיפים לקחת מיחורים של עצים הקיימים אצלם תוך הנחה שאלו תואמים את אדמה ספיצפית שלהם ויקלטו היטב.

סיבות ו"חזקות" לשימור חזקת כשרות- הפרדסים

בנוסף ישנם סיבות נוספות להמשיך ולהחזיק בחזקת הכשרות והמסורת של אתרוגי קלבריה:

סיבה ראשונה (ויציבה מבחינה הלכתית) הינה חזקת אמינות בעלי הפרדס הנכרים החוששים לאבד פרנסתם, ונסביר:

נפסק בשו"ע בהלכות ציצית⁷⁰ שהקונה טלית מתגר (סוחר) גוי האומר שקנאה מיהודי, הטלית כשרה!

ומוסיף ה"חיי אדם"⁷¹: שאפילו אותו גוי אינו מתעסק במכירת טליתות, אלא בסחורות אחרות, אעפ"כ מחזיקין שאינו משקר מאחר ואם יתפס בדבר שקר פעם אחת לא נאמינו בפעם אחרת. וע"כ מוחזק כדובר אמת.

וכך פסק אדה"ז להלכה בשו"ע שלו⁷² ומטעם הנ"ל (שאם ימצא משקר בדבר אחד לא יאמינוהו עוד).

ולכן יש לומר גם בנדו"ד שבעלי הפרדסים בקלבריה חוששים לרמות ולמכור אתרוגים שאינם כשרים, היות ואם יתפסו פעם אחת בשקר שוב לא נאמין להם עוד, וחוששים לאבד פרנסתם⁷³.

סיבה נוספת: עדויות היהודים המפקחים על הפרדסים מספרים אשר דבר שבשגרה הוא אשר פרדסנים "מלשינים" איש על רעהו אודות פעולות כאלו ואחרות שנעשו בפרדסים היכולות ליצור בעיות כשרות באתרוגים ואכן משגיחי הכשרות במקום דואגים לברר "הלשנות" אלו.

וא"כ זהו עוד "סניף" לחזק את אמינות בעלי הפרדסים ואירצונם לשקר.

70) אורח חיים סימן כ' בתחילתו.

71) הובא במשנה ברורה שם סק"ב.

72) אור"ח סימן כ' ס"ב. וראה הרחבה במילואים לגבי שיטת אדה"ז בזה.

73) וראה גם במנחת יהודה וירושלים שמציין לסברה זו.

הסתייגות מתוקפן של סיבות חזקה אלו

יחד עם האמור בקטע הקודם, למצער מי שלעיתים גורם לאבד את חזקת נאמנות גוי תגר בפרדסי קלבריה, הם אותם סוחרים או מפקחי כשרות אשר אינם מקפידים בהקפדה כפולה ומשולשת שהשתילים לא יהיו "בן המורכב", ומשכך אף הפרדסנים הנוכרים מרשים לעצמם שלא להקפיד על כך. לאחרונה מתרבים מפקחי כשרות מקילים שכאלו גם מבין אנ"ש.

כן גם אלו המרגילים פרדסנים כי אף כשיתפסו על שקר ימשיכו לקחת מהם אתרוגים.

כל זאת למעט מספר מצומצם של מפקחי כשרות וסוחרים אשר בקשריהם עם הפרדסנים מבהירים בצורה שאינה משתמעת לשני פנים שבכוונתם ששתילים חדשים יהיו מזרעיהם או מענפיהם של אתרוגים מדור קודם שהוחזקו כתולדות אתרוג שאינו מורכב (אף כי לא ניתן לומר זאת בוודאות כדלעיל).

ספק־ספיקא

סיבה נוספת יש לציין, אשר תוסיף ותייצב לנו את חזקת הכשרות של האתרוגים, גם באם נחשוש לתערובת עצים מסוג "בן המורכב" בפרדסי קלבריה:

הובאה לעיל חלוקת דעותיהם של רבנים העוסקים בתחום, בהבנת דברי אדה"ז (והצ"צ) האם סובר כדעת המ"א (הפוסל הרכבה על שני אופניה) אולא. ועל פי זה ניתן להסתכל על המצב שלפנינו כספק־ספיקא ולהתירו:

הספק הראשון על האתרוג שלפנינו שהגיע מקלבריה הוא האם אתרוג זה הוא בן המורכב או לא, וגם אם נצדד אשר בן מורכב הוא עדיין ספק לנו האם הרכבה כזו מותרת היא לדעת אדה"ז (והצ"צ) אולא, ועל כן הדין יהיה שכשר!⁷⁴

74) ואף שאנו עושים ספק אחד במציאות וספק שני בדין, הסכימו המפרשים שלהלכה כן עבדינן ס"ס כזה. כן כתב ב"מנחת יהודה וירושלים" והוא תלוי בטעם הקולא דספק-

ביתר ביאור ובאופן קצת אחר⁷⁵:

גם באם נאחז שהצ"צ פסק לגמרי כמ"א, עדיין לא יצאנו מגדר ספק־ספיקא: הספק הראשון נשאר על כנו (האם האתרוג הוא בן המורכב), והספק השני האם דחה הצ"צ דעת המתירים אתרוג הרוכב על לימון לגמרי⁷⁶ ושללה מכל וכל, או שמא רק פסק להחמיר ולאסור אך בעת ספק דעתו תהיה שניתן להקל⁷⁷.

הוכחה לכך שדעת המתירים לא נשללה מכל וכל אלא רק נפסק להלכה להחמיר, ניתן לכאורה למצוא ב"מעשה רב" המופיע בספר "בית רבי"⁷⁸:

בזמן הרבי הצ"צ אירע שנה אחת שלא הצליחו להשיג אתרוג קלבריה או מא"י אלא רק "אתרוג קורפו" (אשר הם בדור ראשון היו בחשש **מורכבים**, **ותולדותיהם בחשש 'בן המורכב'**), ובלית ברירה נטלו הרבי הצ"צ **ובירך** עליו⁷⁹ (ראה הסתייגות בהערה).

מסיפור זה עולה לכאורה ראייה לדברינו אשר בשעת הדחק (או ספק) ניתן לסמוך על דעת המתירים, דאל"כ לא היה הצ"צ מברך עליו⁸⁰.

כן כאמור לעיל לפי השמועה הרבי הרש"ב אף הוא בירך על אתרוג קורפו או עכ"פ מזן קורפו (בן המורכב)⁸¹.

ספיקא להתיר, ראה בספר "לקט יסודות וחקירות" ערך ספק-ספיקא. וראה שב שמעתתא א, כג, שמביא שיש אומרים שלא אומרים ס"ס בספיקא דדינא, אבל שם הוא כששני הספיקות בדין.

75) ובוזה נחסוך את הדיון בנושא הנידון בהערה הקודמת.

76) והם שנשמנו לעיל בהערה 47.

77) אפשרות זו מסתברת מן הכל במובן מסוים, לאור תשובתו של הצ"צ שאינה מכריעה בבירור, אך יש בה אריכות הדיון להלכה דווקא בתוך שיטת הדעה המחמירה.

78) חלק א' עמ' ע"ה הערה א'.

79) בגליון היכל הבעש"ט ש"ל בשלהיתשע"ט ראיתי שמביאים סיפור זה בגירסא אחרת, ושם שהצ"צ התעקש **שלא לברך עליו**, ולצערי גליון זה אינו תח"י כעת, ועכ"פ צריך עיון. 80) כידוע הפלגת החמרת אדה"ז בברכה לבטלה וכו'.

81) להעיר שלגבי עצם הבעיה בברכה על אתרוג שנעבדה בו עבירה הנה יש הסוברים שאין איסור כלאים בהכלאת מיני הדר אלו על אלו (ראה גם מאמרים שונים בתחום זה בספר 'האתרוג הנ"ל').

סיכום ומסקנות:

לסיכום הדברים יוצא כך:

• ההקפדה על נטילת אתרוג מקלבריה יסודותיה עוד מימי אדה"ז והמשכה אצל כל רבותינו נשיאנו ללא יוצא מן הכלל.

• גם בשנים בהם היו שאלות וחששות סביב אתרוגי קלבריה לא נמנע הרבי מליטלם ולהיפך אף דירבן אחרים בכיוון זה¹. רק קבע על מה שיש להקפיד על מנת להמשיך וליטלם.

• הבסיס ההלכתי לקלבריה היא המסורת העוברת מדור לדור, כך הוא בהלכה וכן בדברי רבותינו נשיאנו.

• החששות הקיימים בעשרות השנים האחרונות הינם בגדר חששות לא ודאיים ביחס לפרדסים אודותם נעשה מאמץ לשמר את החזקה, ולהם יש להציג כמשקל נגד מספר סיבות וחזקות שהובאו לעיל, ובעיקר את חזקת המסורת עד לתקופת השנים תש"י-תשט"ו.

• ודאי שביחס לפרדסים שלרבנים ומפקחי כשרות יש היכרות עימם למעלה מ-60 שנים (עת החלו הבעיות להתהוות) ישנה עדיפות הלכתית משמעותית, בהיותם משמרים את המסורת מהדורות הקודמים.

1) ראה לעיל המכתב לרב יצחק ליברמן משנת תש"ל.

ביחס לפרדסים לא ידועים, ורבנים ומפקחי כשרות שאין להם היכרות עם הנושא, יתכן שלא ניתן כלל לסמוך על אתרוגים מסוג זה. ועל כל אחד לברר הדברים.

המורם מכל הנ"ל:

אתרוגי קלבריה אשר מגיעים מפרדסים עליהם קיימת מסורת, וכן פיקוח רבני על פי הכללים שהורה הרבי (כולל הקפדה על חותמת כשרות כפי המובן מדברי הרבי)², הנה אתרוגים אלו חוסים תחת צילה של חזקת הכשרות העוברת במסורת מדור לדור וניתן לברך עליהם ללא חשש.

(2) להעיר שאתרוגי קלבריה המגיעים לאה"ק לרוב אינם חתומים בחותמת כשרות בשונה מהאתרוגים הנשלחים לארה"ב וכיו"ב, ובכגון דא על הסוחר להיות איש נאמן ביותר.

*

ולאחרי כל האריכות והשקו"ט כולנו תפילה שהרבי יתגלה תיכף ומיד ממש ויגאלנו ויוליכנו קוממיות לארצנו, ונזכה שוב לברך על אתרוג קלבריה מידו הקדושה.

אתרוגי קלבריה

- תשובות -

**תשובות לשאלות הנפוצות בין אנ"ש לאור המבואר
בקונטרס זה (הובאו בעמוד 6)**

א. לברכה על אתרוג מקלאבריה ישנם טעמים גלויים ונסתרים, וחשיבות עצומה יחסו לכך רבותינו נשיאנו לאורך הדורות כולל מאמצים אדירים להשיגם גם בעיתות מלחמה וסכנה. צאצאי אתרוגו של הרבי מכפר חב"ד הם בוודאות בחזקת בלתי מורכבים אך אין בהם את מעלת אתרוגים מקלבריה.

ב. אתרוגים מקלבריה שעונים על הדרישות ההלכתיות אותם הציב הרבי בתחילת שנות נשיאותו ושימרו את חזקתם לאורך השנים, בוודאי עדיפים על פני אתרוגים אחרים אף שישנם חששות כאלה ואחרים ובלבד שמדובר בחששות שבגדרם ההלכתי הינם חלשים מן חזקת הכשרות והמסורת של אתרוגי קלבריה.

אתרוגים הבאים מקלבריה מפרדסים שלא ששימרו את חזקתם באופן כזה או אחר, ובוודאי כאשר אין ידוע בבירור מקורם ונאמנות הסוחר בהם, הינם בעייתיים לברכה. בכגון דא כדאי מיד לאחר הברכה על אתרוג שכזה לנענע גם באתרוג מצאצאיו של אתרוג הרבי, או אפילו לכתחילה לברך על אתרוג אחר ורק לאחר כך לנענע באתרוג מקלבריה.

ג. אתרוג הבא מקלאבריא נדרש לחותמת כשרות המוסמכת על חסידי חב"ד או לחילופין להימצא בידי סוחר נאמן באופן יוצא דופן, הבקי ברזי אתרוגי קלבריה, חזקתם וסוג הפיקוח הנדרש עליהם.

ד. לסוחר אתרוגים אין נאמנות על סחורתו גם אם הוא מבין אנ"ש. נדרשים גדרי נאמנות גבוהים במיוחד מסוחר בכדי שיהיה נאמן על סחורתו, וכך או כך יש לברר שהוא בדק היטב מה הוא מוכר לאנשים.

ה. 1. אתרוגים הבאים מפרדסים מסויימים ונקטפים ומפוקחים ע"י מפקחים מאנ"ש מביני דבר הינם בטוחים לברכה.

2. באם לא מתקיימים בהם תנאים אלו קיימים בהם חששות משמעותיים ויש לחשוש לברך עליהם לבדם ובוודאי שאין כל ביטחון שמקיימים בהם את המצווה.

3. אלו הנוהגים לברך קודם על קלבריה ואז מנענעים על אתרוג מכפ"ח אין בכך כל פגם. ידוע שכן מנהגו של הרבי (שלא בפרהסיא) ולא מטעם חשש כשרות אלא מתוך מנהג לנענע אף על אתרוג מארץ ישראל זאת על פי הוראת הרבי הרי"צ¹ (למעט בשנת שמיטה שאין מוציאים אתרוגים לחו"ל מחמת קדושתם).

(1) ראה מילואים ג.

מילואים

סימן א':

משמעותו ההלכתית של הביטוי "אין דעתי נוחה"

המסורת שיוצרת את חזקת הכשרות! ועל כן מובן שכאשר רוצים לבוא ולערער גם על חזקה זו, מהווה הדבר, למעשה, ביטולה של המסורת היחידה (בקהילות אשכנז עכ"פ) לאתרוגים כשרים (אם כי ידוע כי אתרוגים מזן חזו"א מקורם מעצי פרא (לכאורה) שנמצאו סמוך לצפת, אך כידוע רבים מהחוקרים המערערים על "עתיקותם" וודאי שאינו דומה למסורת אתרוגי קלבריה אשר יסודה כבר במדרשי רז"ל ובהמשך הוזכרה בראשונים ובאחרונים כאתרוגי גינוא או פוליא). ולכן י"ל (בדעת עכ"פ) שזוהי הסיבה ע"פ נגלה מדוע לא "נשוש"

תגובתו הראשונה של הרבי לתהיות על כשרות האתרוגים היתה ש"אין דעתי נוחה מזה" בהשקפה ראשונה מתמיהה משהו, כשלכאורה נשאלת השאלה הפשוטה – הרי כמו בכל ענין הלכתי, אף כשישנה "חזקה" לפני כן, הנה כאשר מתעוררים ספיקות ודאי שמוכרחים לבדוקם, ואין להתעלם מהם. וא"כ צריך להבין דברי קודשו של הרבי ש"אין דעתי נוחה מהם"?

ולכאורה י"ל בדא"פ ע"פ החת"ס לעיל, אשר כבר בזמנו כתב שסימני האתרוג כבר לא מהווים סימני כשרות מובהקים, והדבר היחיד שנותר היא

ריעותא, שרוב אתרוגים שבעולם אינם מורכבים. ועפ"ז פוסק המשנ"ב שאם יש ספק באתרוג האם מורכב הוא (והדוגמה המופיעה שם היא על אתרוגי איטליה!) ניתן לסמוך על חזקת רובא בצירוף סימנים אף לברכה!

ואולי גם פה י"ל שזהו הטעם ע"פ הלכה לבדיקת הסימנים, שגם באם נאמר שאין לפרדסים הנבדקים חזקת כשרות (מחמת השאלות שהתעורר) אזי חזקת רובא בצירוף הסימנים יועילו עבורנו.

ויש להאריך עוד בכל זה, ו'תן לחכם ויחכם עוד'.

למהר ולבטל את חזקת הכשרות של אתרוגי קלבריה (אך כמובן שיש לבדוקם כפי שהורה הרבי לרב פערלוב וכמבואר לעיל).

ובנוגע לבקשת הרבי שיבדקו הסימנים אף שלכאורה נראה שסימנים כבר אינם הוכחה לכשרות האתרוג, הנה בכגון דא בנוסף לדברי הרבי שזהו כסניף לחזקת קלבריה עד לדור שהתעוררו הספיקות, הנה כדאי לציין לדברי הביכורי יעקב⁸² שמביא שלכל אתרוגי העולם ישנה חזקת רובא אם לא במקום שיש

(82) הובא בביאור הלכה שם.

סימן ב':

חזקת גוי תגר בהלכה – לשיטת אדה"ז

מקור הדברים צויין לאדה"ז בשולחנו בהלכות ציצית⁸³, וז"ל:

"הלוקח טלית מצוייצת מתגר נכרי אפילו אינו תגר למכור טליתות אלא הוא תגר לשאר סחורות ואומר שלקח טלית זו מישראל עם ציציותיה נאמן דחזקה על התגר שאינו משקר שאם ימצא בדאי בדבר אחד לא יאמינוהו בדברים אחרים

לעיל בגוף הדברים הבאנו מספר חזקות וטעמים ע"מ "לשמר" את המסורת הקיימת על עצי האתרוגים בקלבריה, וכפי שהובא בפנים באריכות.

א' הטעמים שהובאו ועליו ניתן לסמוך הוא "חזקת גוי תגר", דהיינו, שישנה נאמנות לגוי תגר (סוחר/מוכר) להעיד על מה שמכר לישראל שהוא כשר/טהור.

(83) או"ח ס"כ ס"ב.

איסורים סמכינן אתגר במקום שמקפידים על הדבר שלא ישנה בו. ומקשה עליו המ"א דכ"ז נכון לגבי שינוי ("זיוף" בלשונו) שגם העכו"ם מקפיד עליו כגון לקנות ממנו מורייס (ציר דגים) ולא חיישינן שמא עירב בו חומץ יין עכו"ם, שגם גוי מקפיד לא לערב כן במורייס⁸⁷. אך בנדו"ד איכא למיחש שמא טווה הגוי הציצית שלא לשמה דלא איכא קפידא לגוי בכגון דא, וא"כ היאך סמכינן?

ומתת, שאכן ההיתר רק גבי טלית מצוייצת שאז יש עוד סברא להקל היות ואין דרך הגוי לעשות ציצית סמכינן שיהודי עשאה, אך בשאר דברים לא סמכינן על גוי אי ליכא עוד סיבה להקל כמו בציצית.

ומביא דוגמא לכך (שאין מקילינן למיסמך על גוי בשאר דברים) מדין בשר שודאי דאין לסמוך על המוכר הגוי שאומר שהבשר כשר, אף שגם הכא איכא למימר דלא מרע נפשיה וכו'. אלא ודאי שבמקרה כזה נצרכת עוד סברה להקל ע"ד כבציצית.

ואין סומכין על חזקה זו אלא כשמוכר טלית מצוייצת כהלכתה דיש עוד צד להקל משום דאין דרך הנכרי לידע האיך עושין החוליות והקשרים ומסתמא לקחה עם ציציותיה מישראל אבל אין לוקחין ציצית שאינן תלוין בטלית מנכרי אפילו הוא תגר שמא הוא עצמו טוואן או שזרן. עכ"ל.

נאמנותו של תגר (סוחר) גוי לומר שהציצית שמוכר לישראל כשרה מבוססת על חזקה דלא משקר, מאחר ואם ימצאוהו ששיקר בדבר אחד שוב לא יאמינוהו עוד.

מקור דברי אדה"ז הוא מהמגן־אברהם שנעמד על דברי המחבר⁸⁴ שפסק וז"ל:

"הלוקח טלית מצוייצת מישראל או מתגר עכו"ם [ואומר שלקחן מישראל נאמן] [נ"י הלכות ציצית] כשר דכיון דתגר הוא חזקה שלקחה מישראל דלא מרע נפשיה אבל אם לקח מעכו"ם שאינו תגר פסול".

ובמ"א⁸⁵ ביאר הטעם שנאמן היות ולא מרע נפשיה, דאם ימצא בדאי בדבר אחד שוב לא נאמינהו עוד.

ומביא דברי הב"ב⁸⁶ דגם בשאר

87) בנוב"י או"ח סימן ע"ב (מהדורא תניינא), הביא שלא נמצא דין זה גבי מורייס אלא גבי יין־רימונים (ביר"ד סקי"ד ס"ה) דשרי לקנות מהגוי ולא חיישינן שמא עירב בו סתם יינם, היות ולא מרע נפשיה וכו', וראה לקמן בפנים דברי הנוב"י בקושייתו על המ"א.

84) שם ס"א.

85) שם בד"ה תגר.

86) ביר"ד סקי"ד ס"ה.

ומכח קושיא זו ס"ל לנוב"י דמספיקה החזקה "דלא מרע נפשיה לבדה, וסיים "והמג"א המציא טעם מלבו"!!

ומה שהוכיח המ"א מדין בשר דלא מספיקה החזקה דלמ"נ לבדה, ביאר דשם החשש הוא אחר - דבאמת מאמינים לגוי שאומר שהוא כשר, אלא חיישינן שמא הישראל שמכר להנכרי מכר לו נבילה או טריפה ע"ד שהיא כשרה ולכן אסור למיקני בשר מן הגוי אף שאומר שהוא כשר. ע"כ תורף דבריו.

והנה לכאורה קושיית הנוב"י אלימתא היא, וצ"ל להבין דברי אדה"ז שפסק כמ"א כנ"ל מאי ס"ל בזה ומדוע מצריך עוד סברא להקל בציצית?

והנה נ"ל ללמוד פשט אחר בדברי אדה"ז ובה תסור הקושיא ויעמוד הדבר על מכונו:

דהנה בתחילת דבריו הביא אדה"ז הדין דנאמן גוי תגר לומר על טלית זו שמוכר שכשרה היא היות ולא מרע נפשיה דאם יימצא בדאי בד"א שוב לא נאמיניהו וכו', ובהמשך דבריו הביא בזה"ל:

"ואין סומכין על חזקה זו אלא כשמוכר טלית מצוייצת כהלכתה דיש עוד צד להקל..."

והנה בנודע־ביהודה⁸⁸ נשאל בענין נאנמנות גוי תגר בכמה דינים, ובתוך תשובתו מביא דברי המ"א ומקשה עליהם:

דהנה הא דהביא המ"א דבמורייס סמכינן על גוי שלא עירב בו יין, באמת כיוון המ"א דבריו לדין יין רימונים⁸⁹ דגם גבי גוי הוי זיוף ולכן לא חיישינן שירמה, וז"ל המחבר:

"יין רמונים שמוכרים לרפואה, מותר ללקחו מהתגר אפי' שלא מהחבית, אף על פי שדמיו יקרים מהיין, דכיון דאית ביה קפידא לא מרע נפשיה. (וכן כל דבר שקונים מן האומן דלא מרע נפשיה) (כן משמע מדברי הר"ן פא"מ ומרדכי ר"פ כיצד מברכין)".

ומקור הדין הוא בר"ן⁹⁰ שביאר הטעם למנהגם ליקח יין רימונים מן הנכרים היות ולא מרע נפשיה והביא הוכחה לכך מדין לוקח טלית מגוי תגר.

ואי כדברי המ"א דבטלית איכא קולא יותר דאין דרך הנכרי להטיל ציצית, א"כ היאך הביא הר"ן ראייה מכך לדין יין רימונים הא לא דמי (דביין רימונים ליכא לקולא זו)?

88) נסמן בהערה הקודמת.

89) ראה בהערה 5.

90) עבודה זרה פרק "אין מעמידין".

הגורם לריעותא של החזקה אז נצטרך לעוד צד להקל.

ואם כנים דברינו, ליכא לקושיית הנוב"י על המ"א דאכן גם לו ס"ל שהחזקה בפ"ע עומדת רק כאשר הוה ריעותא אזי מצריך עוד טעם להקל וכו' וכנ"ל.

שוב מצאתי בשו"ת "מלמד להועיל"⁹¹ דנשאל ע"י רב שהעניק הכשר למפעל המייצר תמצית צמחית משמרי שכר מבושלים וחתמו עימו על כתב התחייבות שלא ישנו דבר מבלי ידיעתו ושואל האם נכון הדבר היות והרב דאלטאנא העירו שאי"ז נכון ע"פ דברי המ"א הנ"ל.

והשיב לו דיכול למיסמך על אשלי ברברי הנוב"י (והאליה רבא) גם לסברת אותו רב.

ומוסיף: דבאמת גם למ"א חזקה זו דלא מרע נפשיה מועילה לבדה, והיות **ואין הכא שום ריעותא** (דלמה נחשוש שישנה הרכב התמצית בפרט אחרי שחתמו הסכם ביניהם וכו') בשונה מציצית ויין רימונים שם יש חשש שמא ישנה וכו'. ולכן ס"ל דגם למ"א נכון הדבר. עיי"ש.

הא חזינן להדיא דגם הוא למד הכי בדברי המ"א, וכו"ל.

מלשון זו ניתן ללמוד שאכן חזקת למ"נ עומדת היא בפני עצמה ואינה נזקקת לתוספת טעם אחר בשביל להתיר (וכך יהיה גם בשאר איסורים) – אלא כאשר יש ריעותא לחזקה זו, אזי אין לסמוך עליה אכן צריך עוד צד להקל בשביל להתיר לקנות מהגוי.

ובנדו"ד (בציצית), יש ריעותא לחזקה כאשר לוקח טלית שאינה מצוייצת לפי שאז ייתכן והגוי עצמו טוואה או שזרה שלא לשמה ופסולה (ולזה לא יועיל חזקת למ"נ), הלכך מריעה היא לחזקה ולא ניתן עוד למיסמך עלה! ולכן מותר רק כאשר הטלית מצוייצת שאז יש עוד צד להקל לפי "דאין דרך הנכרי לידע היאך עושין וכו'".

ויש להטעים את ההסבר מדיוק בלשונו הזהב של אדה"ז. דהנה אי ס"ל לאדה"ז כהבנת הנוב"י במ"א (שהחזקה קיימת רק כאשר יש עוד צד להקל) הו"ל למיכתב כך:

"...נאמן כיוון דחזקה על התגר שאינו משקר שאם ימצא בדאי בדבר אחד לא יאמינוהו בדברים אחרים כיוון שיש עוד צד להקל..."

— כדרכו של אדה"ז בכגון דא.

משינוי לשונו ניתן להבין שאכן החזקה קיימת וניצבת על עומדה ללא סיוע אחר רק כאשר יש צד לגריעותא

91) להרב דוד צבי הופמן, ח"ב סימן ל'.

מרע נפשיה אינה נצרכת לסיוע אחר (ובפרט דיודעים דאם ישנו יתגלה הדבר בבדיקות וכו' ע"ד תשובת המלמד להועיל הנ"ל). ושפיר הוי טעם חזק להשאיר המסורת וחזקת כשרות האתרוגים על עומדה.

אמנם, דברי אדה"ז אינם נזקקים לסיוע ומדוייק בלשונו גם לולא דברי ה"מלמד להועיל". ובזה סרה קושיית הנוב"י הנ"ל.

ועפכ"ז שפיר ניתן למיסמך בנדו"ד על בעלי הפרדס הנכרים והחזקה דלא

סימן ג':

חביבות אתרוגי ארץ ישראל

וחביבות ולא מפני חשש ח"ו על כשרות הקלבריה או כדומה).

הרבי כותב ברשימותיו שהרבי הרי"צ הורה לו במפורש לנהוג כך ולהשתדל שיהיה לו גם אתרוג מא"י, אך סייג זאת בתנאי שלא יתפרסם לרבים.

עדות נוספת למנהג זה ע"י הרבי מובא בשם מזכירו של הרבי, הרי"ל"ג⁹⁴, אשר בכל בוקר בימי חג הסוכות יוצא הרבי לסוכתו בקידמת 770, מברך על הד' מינים עם אתרוג קלבריה ומנענע, ומיד לאחר מכן מנענע פעם נוספת עם אתרוג מא"י.

ולכן, אף שהדבר לא נעשה בפרסום ובריש גלי, יש מקום לומר שחסידים ההולכים ודבקים במנהגי

לאחר שראינו בארוכה את פרטי הבירור על אתרוגי קלבריה ושימור החזקה וביצורה, נשים פנינו אל עבר מנהג מיוחד של רבותינו נשיאנו⁹²:

הרבי הרש"ב כותב בא' מאיגרותיו⁹³ אודות אדה"ז שלפחות פעם אחת, כשהזמן לידי, נענע ד' מינים בעת אמירת הלל עם אתרוג מא"י (ולא עם אתרוג הקלבריה שברך עליו מדי יום).

הרבי הרש"ב בעצמו נהג גם כן באופן הנ"ל (לברך על קלבריה אך לנענע גם עם אתרוג מא"י), וביאר הטעם למנהג זה מפני **חביבות ארץ ישראל** (דהיינו, כתוספת הידור

92) להרחבה בהבא לקמן ראה אוצר מנהגי חב"ד.

93) אג"ק הרש"ב ח"א ע' סג.

94) מעשה מלך ע' 287.

מהווים בעיה לכשרותם ולברכה עליהם.

אך כמובן נדגיש ונבהיר שוב, אשר מעשה רב ברור ומובהק יש בידינו מהרבי שגם בשנים בהם התעוררו בעיות ושאלות לא נמנע הרבי מלברך על אתרוגים אלו ולשלוח את אתרוגו שלו לנטיעה באה"ק ואין לנו גדול מזה.

האמור בענין זה הינו בדרך אפשר וכהמלצה לעיון ובירור ואין כוונתנו להורות כיצד לנהוג אלא רק לעורר על כך.

רבותיהם ודאי שיכולים לנהוג במנהג זה⁹⁵, ולנענע עם אתרוג מא"י מיד לאחר הנענוע על אתרוג קלבריה.

מעבר ליתרון החסידי וחביבות ארץ ישראל שבדבר, הנה י"ל (אם כי בזהירות המתבקשת כמובן) אשר ע"פ מנהג זה יוצא י"ח כל השיטות גם לאותם הרוצים להחמיר ולומר שהחששות על אתרוגי קלבריה

(95) כידוע התבטאויותיו הנפלאות של הרבי בנושא, אודות סעודה שלישית, ומצות שינה בסוכה.

לזכות
מרת מלכה תחי' רוזנבלט
לאריכות ימים מופלגה מתוך בריאות איתנה

ולע"נ
הרה"ח מרדכי בן אברהם דוב
רוזנבלט
נלב"ע כ"ג תמוז תשנ"ה
תנצב"ה